

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ**

Кафедра психології

На правах рукопису

ДЖИГ АНДРІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В
КОНТЕКСТІ ВОЄННИХ РЕАЛІЙ**

Спеціальність 053 Психологія
(код) (назва спеціальності)
Освітня програма Психологія
(назва)
Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра

Науковий керівник:
доцент КОВАЛЕНКО Т.Ю.

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

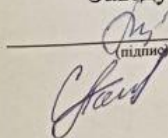
Протокол засідання кафедри

№ 16 від 6.06.2024

Завідувач кафедри психології

Людмила ПРІСНЯКОВА

(І'мя, ПРІЗВИЩЕ)

(підпис)

Дніпро, 2024

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Кафедра психології
Освітній ступінь кваліфікаційний
Спеціальність Психологія
Освітня програма 053 Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології
(назва кафедри)

Людмила ПІСНЯКОВА
(підпис)

22.06.2024

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

ДЖИГ АНДРІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

1. Тема роботи Ціннісні орієнтири української молоді в контексті воєнних реалій

2. Науковий керівник Коваленко Т.Ю.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

3. Строк подання роботи на кафедру 7.06.2024

4. Мета кваліфікаційної роботи полягає в теоретичному та емпіричному вивченні системи ціннісних орієнтирів української молоді в контексті воєнних реалій, з аналізом психологічних особливостей їх формування та визначенням впливу на особистість.

5. Завдання випускної кваліфікаційної роботи:

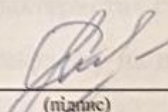
- 1) Здійснити аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури, що стосується соціально-психологічних характеристик студентського віку.
- 2) Встановити вплив воєнного конфлікту на психічне здоров'я молоді в Україні.
- 3) Провести емпіричне дослідження з метою виявлення особливостей ціннісних орієнтацій молоді в умовах війни.
- 4) Розробити рекомендації щодо підтримки та розвитку ціннісного потенціалу української молоді в контексті воєнних реалій.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми та формулювання проблеми: Ознайомлення зі списком літературних джерел. Аналіз релевантних досліджень та літератури.	грудень	виконано
2.	Етап проведення дослідження: Визначення методології та інструментів дослідження. Розробка структурованих питань та анкети. Збір даних серед підлітків. Аналіз та обробка отриманих даних.	січень	виконано
3.	Висновки та їх інтерпретація: Формулювання висновків на основі аналізу даних. Інтерпретація результатів дослідження. Порівняння з результатами попередніх досліджень..	січень-лютий	виконано
4.	Написання тексту кваліфікаційної роботи: Складання структури роботи (вступ, розділи, висновки). Написання основного тексту.	березень	виконано

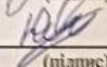
Оформлення та написання роботи: Редагування та корекція тексту.		
5. Вставка таблиць, діаграм, графіків. Виправлення стилістичних та граматичних помилок.	квітень	виконано
Завершення роботи: Передзахист. Перегляд та остаточне 6. редагування. Підготовка пояснювальної записки та презентації.	травень	виконано
7. Захист кваліфікаційної роботи	червень	виконано

Науковий керівник

(підпис)

Коваленко Т.Ю.

Здобувач вищої освіти

(підпис)

Джиг А.А.

Дата видавання завдання 3.09. 2023

АНОТАЦІЯ

Джиг А. А. Ціннісні орієнтири української молоді в контексті воєнних реалій / Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 053 «Психологія» (освітньо-професійна програма «Психологія»). ВВПЗ ДГУ, Дніпро, 2024.

Обсяг кваліфікаційної роботи 73 сторінок. Мета полягає в теоретичному та емпіричному вивченні системи ціннісних орієнтацій української молоді, з аналізом психологічних особливостей їх формування та визначенням впливу соціокультурного середовища на цей процес.

Основними завданнями кваліфікаційної роботи є:

- Здійснити аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури, що стосується соціально-психологічних характеристик студентського віку.
- Встановити вплив воєнного конфлікту на психічне здоров'я молоді в Україні.
- Провести емпіричне дослідження з метою виявлення особливостей ціннісних орієнтацій молоді в умовах війни.
- Розробити рекомендації щодо підтримки та розвитку ціннісного потенціалу української молоді в контексті воєнних реалій.

Об'єктом дослідження є ціннісні орієнтації української молоді.

У кваліфікаційній роботі вивчаються цінності орієнтації сучасної української молоді в контексті воєнних реалій. Проведено теоретичний аналіз наукових досліджень з даної тематики, а також емпіричне дослідження, яке включало в себе застосування психодіагностичних методик.

У результаті дослідження було встановлено, що умови війни впливають на ціннісні орієнтації української молоді, підвищуючи значення комунікабельності та культурно-специфічних цінностей. Основні переконання, які переважають, включають ступінь самоконтролю та доброти. Респонденти виявляють більшу схильність до інструментальних цінностей,

ніж до термінальних, та орієнтуються на динамічність культури та цінностей. Умови війни також призводять до зниження самооцінки української молоді. Інші характеристики, за винятком самооцінки, залишаються на середньому рівні, що свідчить про індивідуальні особливості, а не групові відмінності. Дослідження підтверджує гіпотезу про відсутність значних відмінностей у вияві ціннісних орієнтацій української молоді в умовах війни за гендерним показником

У висновках роботи обговорюються основні результати дослідження та їх значення для подальших досліджень у даній галузі.

Ключові слова: ціннісні орієнтації; життєві цінності; сенс життя; молодь; тривога; стрес; війна; психічне здоров'я; соціально-психологічні аспекти; особистість; стресові реакції.

Список публікацій здобувача: Джиг А. Психологічна ціна війни: дослідження впливу на цінності та психічне здоров'я молоді. Практична психологія у закладі вищої освіти на сучасному етапі. Круглий стіл до дня психолога в Україні асоціація психологів вищої школи України 22 квітня 2024 року.

ANNOTATION

Dzhig A. A. Value orientations of Ukrainian youth in the context of military realities / Qualification work for the bachelor's degree in specialty 053 "Psychology" (educational and professional program "Psychology"). Dnipro Humanitarian University, Dnipro, 2024.

The volume of qualification work is 73 pages. The purpose is to theoretically and empirically study the system of value orientations of Ukrainian youth, with an analysis of the psychological characteristics of their formation and determination of the influence of the socio-cultural environment on this process.

The main objectives of the thesis are:

- To analyze the domestic and foreign literature on the socio-psychological characteristics of students.
- To determine the impact of the military conflict on the mental health of young people in Ukraine.
- To conduct an empirical study to identify the peculiarities of value orientations of young people in wartime.
- To develop recommendations for supporting and developing the value potential of Ukrainian youth in the context of military realities.

The object of the study is the value orientations of Ukrainian youth.

The qualification work examines the value orientations of modern Ukrainian youth in the context of military realities. A theoretical analysis of scientific research on this topic was conducted, as well as an empirical study, which included the use of psychodiagnostic techniques.

The study found that war conditions affect the value orientations of Ukrainian youth, increasing the importance of sociability and culturally specific values. The main beliefs that prevail include the degree of self-control and kindness. Respondents show a greater inclination towards instrumental values than terminal values and focus on the dynamism of culture and values. War conditions also lead to a decrease in self-esteem among Ukrainian youth. Other characteristics, with the

exception of self-esteem, remain at the average level, indicating individual characteristics rather than group differences. The study confirms the hypothesis that there are no significant differences in the manifestation of value orientations of Ukrainian youth in the context of war by gender.

The paper concludes with a discussion of the main results of the study and their implications for further research in this area.

Keywords: value orientations; life values; meaning of life; youth; anxiety; stress; war; mental health; socio-psychological aspects; personality; stress reactions.

List of publications of the applicant: Jig A. The psychological cost of war: a study of the impact on the values and mental health of young people. Practical psychology in higher education at the present stage. Round table dedicated to the Day of Psychologist in Ukraine Association of Psychologists of Higher Education of Ukraine April 22, 2024.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	7
1.1. Соціально-психологічний розвиток студентської молоді	7
1.2. Вплив військового конфлікту на психологічне благополуччя молоді... ..	17
Висновки до 1 розділу	24
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВДЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	26
2.1. Методологічне забезпечення емпіричного дослідження	26
2.2. Методологія та вибірка дослідження	33
2.3. Аналіз та інтерпретація дослідження.....	34
2.3.1. Демографічна характеристика досліджуваних	34
2.3.3. Методика «Шкала базових переконань»	39
2.3.4. Методика «Ціннісних орієнтацій»	40
2.3.5. Тест культурно-цінних орієнтацій за Л. Почебут.....	41
2.3.6. Кореляційний аналіз ціннісних орієнтацій молоді.....	43
Висновки до 2 розділу	47
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ..	50
3.1.Формування ціннісних орієнтацій	50
Висновки до 3 розділу	55
ВИСНОВКИ.....	56
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ.....	58

ВСТУП

Актуальність обраної теми дослідження «Ціннісні орієнтації української молоді в умовах воєнних реалій» на перетині багатьох соціальних проблем нашого життя. Аналіз наукової літератури дозволяє нам виокремити декілька чинників, які підвищують обґрунтованість нашого дослідження. Перш за все психологічні аспекти а саме військовий конфлікт призводить до стресових реакцій формуючи психологічні особливості у молоді. З іншого боку, воєнний конфлікт має великий вплив економічні та політичні аспекти в країні, що може бути причиною змін ціннісних пріоритетів молоді та їх уявлень про соціально-економічну та політичну справедливість.

За проведеним аналізом літератури було виокремлено головні напрямки осмислення життя. Це результат дослідження складних соціально-психологічних процесів, зумовлених взаємодією між особами та впливом орієнтаційних чинників на межі самореалізації, формування життєвих цілей відповідно до цінностей, які знаходять своє відображення в планах та стратегіях особистості.

Від внутрішніх орієнтирів, якими кожен з нас керується, залежить майбутнє кожної людини та перспективи розвитку суспільства. Тому дуже важливо аналізувати цінності прийняті студентською молоддю, на основі яких формується майбутнє суспільства. Крім того, мова йде також про збереження психічного, психологічного, емоційного та фізичного здоров'я осіб молодого покоління, що має вирішальне значення для майбутнього суспільства в цілому.

В умовах демографічної кризи для держави особливо важливо забезпечити турботу про молодь та збереження її психічного та психологічного благополуччя. Тому важливість вивчення психологічного здоров'я молодого покоління населення України важко переоцінити. З огляду на цілісність цієї теми, важливим є проведення досліджень, спрямованих на забезпечення психічного благополуччя молоді.

Питанням ціннісних орієнтацій було присвячено роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. В роботах Л. Виготського, Т. Титаренко, М. Боширевського, О. Злобіна, О. Столярчука, Н. Панчука, В. Гринькова, В. Панка та інших досліджувались питання особливостей цінностей, їх значення в житті людини та ціннісні орієнтації особистості. Одночасно тема ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах воєнного часу залишається малодослідженою. Цей вік характеризується сприйнятливістю до розвитку цінностей, які формують сенс життя, ціннісні орієнтації та спрямованість особистості. Війна та її наслідки має значний вплив на ціннісні орієнтації сучасної молоді, що робить вивчення цієї теми більш важливим та актуальним на сьогодні.

Об'єкт дослідження – ціннісні орієнтації сучасної української молоді.

Предмет дослідження – динаміка ціннісних орієнтацій української молоді під впливом та натиском воєнних подій.

Метою дослідження є дослідити особливості ціннісних орієнтацій української молоді в реаліях сучасного життя під натиском військового конфлікту.

Гіпотеза дослідження – в умовах військових, на території нашої держави, ціннісні орієнтації сучасної молоді змінюються не залежно статі.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати вітчизняну та зарубіжну літературу щодо соціально-психологічних особливостей студентської молоді;
2. Визначити вплив військового конфлікту на психічне здоров'я української молоді;
3. Провести емпіричне дослідження з метою визначення особливостей ціннісних орієнтацій осіб молодого віку в умовах воєнного часу;
4. Розробити рекомендації щодо підтримки та розвитку ціннісного потенціалу української молоді в умовах війни.

Методологія дослідження: Для досягнення мети і завдань дослідження будуть використані різноманітні методи дослідження, що включають як теоретичні, так і емпіричні підходи:

Теоретичний підхід передбачає аналіз, синтез та збір сучасних даних з проблеми ціннісних орієнтацій у воєнний час.

В рамках емпіричного підходу планується використання психодіагностичних методик: «Ціннісні орієнтації» М. Рокич; «Опитувальник цінностей» С. Шварц; «тест культурно-ціннісних орієнтацій» Л. Почебут; «Шкала ціннісних орієнтацій Дж. Булман.

Використання цих методик дозволить нам отримати комплексне розуміння та аналіз цінностей молоді в умовах війни.

Результати опитування були статистично проаналізовані з використанням різних методів: порівняння середніх величин, вивчення відсоткових співвідношень та аналіз лінійних кореляцій. Усі розрахунки проводилися за допомогою електронних таблиць.

Наукова новизна: У дослідженні висвітлено особливості ціннісних орієнтацій молоді під час війни. Виявлено чинники, що визначають динаміку ціннісних орієнтацій молоді в контексті воєнних подій.

Теоретична новизна: дане дослідження розширює теоретичне уявлення про ціннісні орієнтації людини в екстремальних умовах доповнюючи теорію новими даними.

Практичне значення: результати дослідження можуть слугувати основою для програми розвитку молоді, освітніх програм та молодіжної політики. Сприятимуть розробці цінностей української молоді в контексті воєнних реалій.

Апробація отриманих результатів: Джиг А. Психологічна ціна війни: дослідження впливу на цінності та психічне здоров'я молоді. Практична психологія у закладі вищої освіти на сучасному етапі. Круглий стіл до дня психолога в Україні асоціація психологів вищої школи України 22 квітня 2024 року.

Передумови: З метою дослідження ціннісних орієнтацій української молоді у зв'язку з воєнною реальністю було проведено онлайн-опитування серед 70 студентів (17-25 років) з Дніпровського регіону. В опитуванні взяли участь студенти різних спеціальностей, що дозволило отримати більш загальну картину.

Структуру кваліфікаційної роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань (70 джерел), та додатків. Обсяг основної частини кваліфікаційної роботи становить 61 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

1.1. Соціально-психологічний розвиток студентської молоді

Студентський період (вік) є етапом у житті людини, який охоплює період від початку навчання у закладі вищої освіти до його закінчення. За віковими показниками триває від 17 до 25 років та характеризується інтенсивним психологічним і соціальним становленням особистості.

Юнацький вік характеризується розвитком більшості психофізіологічних функцій в процесі яких сенсорні та перцептивні процеси, пам'ять, психомоторика та мислення досягають свого оптимального рівня. Ця фаза життєвого циклу є сприятливою для набуття знань, умінь і навичок, необхідних для успішної самореалізації особистості.

У період юності відбувається активне формування особистості та її інтелекту. На протязі цього періоду розвиваються загальні та соціальні здібності, відбувається трансформація мотиваційної, особистісної цінності сфер життя. Формування особистості визначається як процес становлення людини як соціальної істоти, що відбувається під впливом навколишнього середовища, навчання та виховання. Данні процеси взаємодіють з її внутрішніми можливостями розвитку та є сенситивними для розвитку самосвідомості й розуміння себе та своїх особливостей.

Молодий вік характеризується процесом вибору і визначення людиною власних цінностей, можливостей, потреб, способів і норм поведінки, а також критеріїв, за якими вона сама оцінює себе і свої досягнення.

Аналізуючи дослідження деяких науковців можна зазначити, що сучасна молодь є мігралізованою та нездатною швидко інтегрувати традиційні цінності та прийняти сучасний світ. Виклики сьогодення у

соціально-економічній сфері розвитку країни вимагають від особистості швидкої адаптації та високого рівню підготовки.

Поняття молодість описується як унікальний період життя особистості, який характеризується психофізіологічним та особистісним розвитком, що є сприятливим для оволодіння знаннями, навичками, вміннями, самопізнанням та формуванням особистісних цінностей. В цей віковий період конструктивна самооцінка особи та її здатність до вирішування проблем зосередившись на внутрішніх проблемах сприяє досягненню розвитку [16].

Розвиток особистості, в період молоді дорослості, можна охарактеризувати формуванням таких рис в рамках складної системи функціональних контекстів і взаємин, придатних для дорослого етапу життя. Цей процес досліджується з точки зору формування свідомості, самосвідомості, особистісної та професійної автономії. Також важливим акцентом на пояснення структури механізмів, що лежать в його основі.

Особливе значення приділяється окремим психічним явищам в процесі розвитку інтеграції в риси та якості особистості. Дослідження процесів розвитку цих явищ та механізмів розкриває глибоке розуміння закономірностей становлення особистості цього віку [46].

Юність є періодом розвитку особистості, що передуює зрілості, важливим періодом життя в процесі якого закладається фундамент подальшого розвитку особистості. Питання зростання, впевненості в собі та саморозвитку, а також прагнення до незалежності та розуміння власної унікальності відіграють важливу роль у процесі становлення особистості в підлітковому віці. Аналіз психологічної літератури підтверджує, студентські роки є найбільш критичним етапом розвитку особистості.

Навчально-професійна діяльність є характерною і специфічною для періоду навчання, формуючою основою для професійного становлення майбутніх фахівців. Становлення якісно нових характеристик (емерджентність) є ключовим показником розвитку особистості здобувача вищої освіти. Тобто, кожна молода людина має власний темп розвитку, який

слід оцінювати не тільки відносно загальноприйнятих стандартів, а й з урахуванням власного досвіду та досягнень.

Професійний розвиток – це безперервний, свідомий і цілеспрямований процес особистісного та професійного вдосконалення на основі інтеграції знань, навичок і компетенцій [18; 19], Цей процес є комплексним та охоплює три взаємопов'язані сфери:

1. Світ праці – система знань, умінь, навичок, здібностей, компетенцій, компетентностей, ціннісних норм, необхідних для розвитку та успішній роботі в обраній галузі;
2. Освітні компоненти, тобто система установ, програм та методів забезпечення підготовки здобувачів до професійної діяльності;
3. Внутрішній світ особистості її внутрішній стан, характеристика, інтереси, ціннісні орієнтації мотивація та прагнення.

Процес професійного вибору є незворотнім і вимагає компромісу між зовнішніми та внутрішніми чинниками, оскільки початковий вибір може обмежувати подальші можливості. Задоволеність кар'єрою залежить від того, наскільки людина здатна віднайти необхідні можливості розвитку своїх навичок, інтересів, особистісних якостей у професійному контексті. Для молодих осіб віком від 14 до 25 років фаза розвитку її кар'єри визначається як навчання, щоб перевірити свої можливості та сили. Таким чином здобувачів вищої освіти можна розглядати як соціально-демографічну групу чи окрему фазу соціалізації [19]. Процес професійного вибору може тривати в продовж декількох років та не завершитись у 25 років.

Професійний розвиток - основна категорія, що відображає професійне становлення особистості професіонала і показує цілі, зміст та основні етапи взаємодії особистості і професії, поступове набуття професійного досвіду, розвиток теоретичних знань, практичних умінь і навичок та вдосконалення професійно значущих якостей. Воно охоплює зміни в професійній психіці, що відбуваються в процесі набуття професійних знань, умінь і навичок.

Професійний розвиток починається з прийняття професії та свідомого залучення особистості до процесу оволодіння професією [27].

На нашу думку, найважливішими психологічними показниками успішного професійного розвитку фахівця є – суб'єктна компетентність як професіонала і представника конкретного професійного середовища; професійна компетентність як представника конкретного виду професійної діяльності; професійна компетентність як представника конкретної професії, тобто спеціалізація в конкретній професії; розвиненість особистісно і професійно важливих якостей і характеристик як професіонала в конкретному виді професійної діяльності.

Отже поняття «професійний вибір» це не лише вибір кар'єрного напрямку але процес формування професійної ідентичності, розвитку професійних навичок, інтеграції та професійних цінностей особистості, що забезпечує розвиток майбутнього фахівця в обраній професії.

У період здобуття вищої освіти основна увага приділяється процесу навчання, який супроводжується набуттям нових знань і навичок. У підлітковому віці відбуваються важливі зміни, такі як розвиток професійної орієнтації, мотивації, визначення цілей і цінностей, а також розвиток самосвідомості та розширення світогляду. Це час, коли студенти долають кризу дорослішання, вони активно будують свою ідентичність як дорослі та переоцінюють своє ставлення до світу. Розвиток молоді під час навчання та професійної підготовки є передумовою підтримки психологічного та професійного становлення особистості, що потребує уваги викладачів, кураторів та всіх, хто зацікавлений в освіті та професійному становленні нового покоління [47].

Аналіз життєвих цілей, цінностей та орієнтацій особистості у підлітковому віці відбувається з урахуванням впливу зовнішніх (соціальних, економічних, культурних) та внутрішніх факторів, які визначають напрямки розвитку особистості та її професійну реалізацію. Підлітковий вік вважають перехідним періодом в процесі якого відбуваються значні зміни у психічному,

психологічному та соціальному розвитку особистості. Це період закінчення дитинства та перехід до дорослого життя [24].

У підлітковому віці відбувається пошук себе, переоцінка власних життєвих цінностей та орієнтацій, зміна та побудова нових цілей. В цей період підлітки стикаються зі значними викликами: по перше – це зміни на гормональному рівні, що мають вплив на емоційну сферу та поведінку підлітка; по друге освоєння нових соціальних ролей; профорієнтація, необхідність вибору майбутнього напрямку навчання, професії; визначення свого місця в суспільстві, гармонізація між власними прагненнями та вимогами суспільства.

Аналіз та осмислення життєвих цінностей та орієнтацій, своїх цілей є складовою самовизначення молоді. Цей процес допомагає їм зрозуміти свої пріоритети, визначити напрямок особистого та професійного розвитку, сформувані стійкі морально-етичні принципи.

На думку А. Здравомислова, ціннісні орієнтації - це важливі елементи внутрішньої структури особистості, які визначаються життєвим досвідом людини і сумою її переживань. Вони відрізняють те, що є важливим для конкретної людини, від того, що не є таким [23].

Життєва орієнтація – це усвідомлення свого призначення в житті, постановка цілей, прагнення до самореалізації та розуміння того, чого насправді хоче особистість від життя. Для кращого розуміння себе та правильного життєвого шляху підліткови важливо отримувати підтримку та мати однодумців. Обговорювати свої плани на майбутнє, цінності та орієнтири й цілі з досвідченими та дорослими людьми яким вона довіряє.

На даному етапі сучасна молодь, нашої держави, стикається з серйозними викликами, які пов'язані не лише з соціально-економічною та політичною кризами, а й збройним конфліктом та військовим станом, постійними повітряними тривогами та ін. Така нестабільність має вплив на психологічний та психічний стан як суспільства взагалі так і молоді окремо, що призводить до кризи у житті окремих людей. Визначаючи загальне поняття

життєвої кризи необхідно зазначити, що це досить складний та важливий етап у житті кожної людини. Під час якої особистість стикається з суттєвими викликами, змінами та невизначеністю у житті, які впливають як на емоційний стан так і на психологічне благополуччя особистості.

Життєва криза - це важливий період, коли людина переосмислює свої пріоритети та цінності в житті. Цей період може бути важким і складним, але він також є можливістю для особистісного зростання. У теорії криз термін «криза» стосується емоційної реакції людини на небезпечну ситуацію, а не самої ситуації. Як зазначав Д. Каплан, «криза виникає тоді, коли людина стикається з перешкодою на шляху до досягнення важливих життєвих цілей, яку неможливо подолати за допомогою звичайних методів вирішення проблем протягом певного періоду часу» [42, с. 97]. Тому важливо розуміти, що подолання кризового стану часто пов'язане з переосмисленням і переорієнтацією життєвих цілей, цінностей та пошуком нових шляхів для руху вперед.

У психології термін ціннісні орієнтації описується як певне ставлення суб'єкта до навколишньої дійсності, засноване на оцінці ідеологічних, політичних, моральних, естетичних та інших характеристик, а також на способі розрізнення об'єктів за їх значенням [36; 49]. Дослідження показали, що ціннісні орієнтації відображають внутрішню структуру ставлення особистості до різних цінностей суспільства, таких як матеріальні, духовні, моральні, правові та інші цінності. Ці орієнтації визначаються психологічними поняттями установки, диспозиції та особистісного сенсу. Звідси випливає, що ціннісні орієнтації є важливою характеристикою спрямованості особистості, яка відображає її оцінку реальних подій та явищ [49].

У контексті лідерства життєва орієнтація впливає на спрямованість та мотивацію особистості та характеризується: постановкою стратегічних цілей перед собою, мотивацією себе та оточуючих до досягнення цілей, прийняттям обґрунтованих рішень в складних життєвих обставинах, взаємодії з іншими. Активна участь в лідерській діяльності особистості вивчається як процес, що

спрямований на формування нових поглядів на життя та соціум, розвитку моральних цінностей та самостійного прийняття життєво важливих рішень.

Необхідно зазначити, що поняття «життєві орієнтації охоплює не лише емоційні й когнітивні сторони особистості, а й поведінкові аспекти які відтворюють цінності та установки особистості. Дослідження показали, що одним з важливих етапів є формування ціннісних орієнтацій (філософські, моральні, етичні аспекти). На цьому етапі свого життя молодь замислюється на сенсом життя та визначає власні цілі на майбутнє. Враховуючи вище сказане потрібно зазначити, що у цей віковий період здобувачі вищої освіти активно шукають сенс життя формуючи власну місію. У них з'являються власні принципи та стратегії

З огляду на систему цінностей та рівню свідомості, життєві стратегії розуміються як інструмент планування життя індивідом. Вони включають початкову організацію життя (вибір цілей і пріоритетів), реалізацію (дії для задоволення життєвих потреб і вирішення ситуацій) та оцінку задоволеності життям (самооцінку досягнень). Таким чином, життєві стратегії - це складний комплекс соціальних, культурних і психологічних очікувань людини щодо свого майбутнього. Схема життєвих стратегій представлена на рис.1.1.

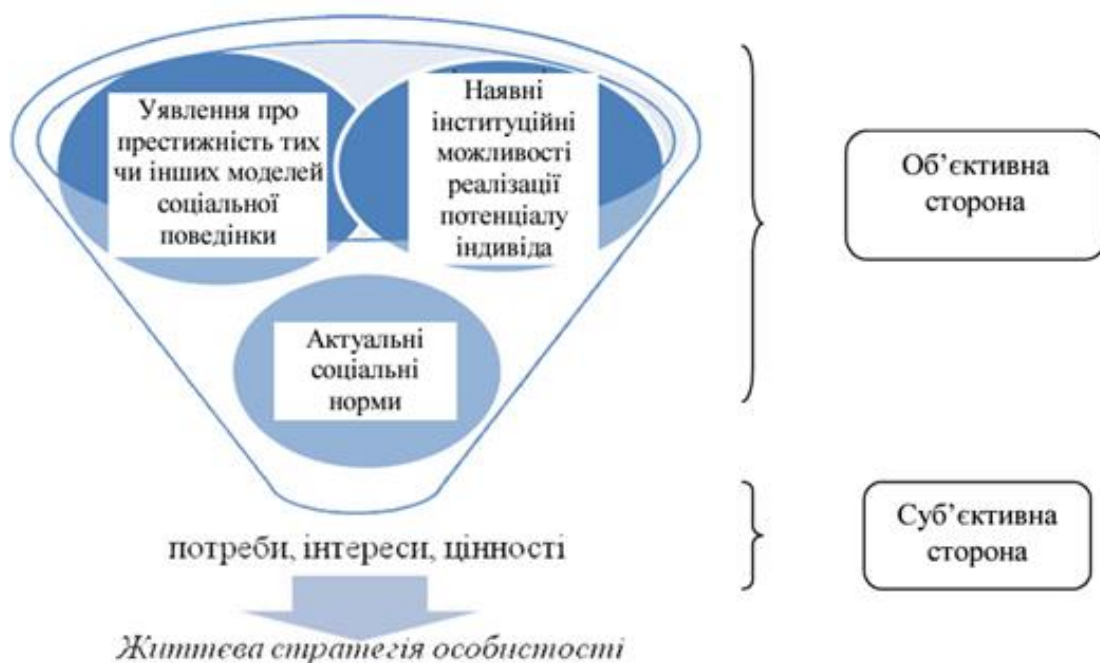

Рисунок 1.1 – Схема життєвих стратегій [20]

Формування життєвих стратегій взаємопов'язане з функцією цілепокладання, яка враховує наявність короткострокових або довгострокових цілей, на які орієнтується діяльність людини. Для ілюстрації цього процесу можна сказати, що повторювані та соціально значущі ситуації породжують потреби, а певні життєві події стають цілями, які орієнтують особистість у часі та просторі. Оцінивши досягнуте і задовольнивши інтереси, людина відчуває емоційне задоволення, що мотивує її до довгострокової відданості обраній життєвій стратегії. При розробці життєвих стратегій особливу увагу слід приділяти цінностям і ціннісним орієнтаціям. Ціннісні уподобання та їхня ієрархія є центральними для планування майбутнього та певних соціальних практик, які, в свою чергу, пов'язані з наявними потребами людини. Задоволення цих потреб призводить до вибору базових життєвих цінностей [20]

Цінності є ключовим аспектом у розвитку життєвих орієнтацій, оскільки вони визначають принципи та цілі, якими людина керується у своїй поведінці. Життєві стратегії, визначають, як ці цінності реалізуються, включаючи минулий досвід, особисті практики та рівень задоволеності життям. Важливо зазначити, що ціннісні орієнтації молоді мають значний вплив на формування життєвих цілей та самореалізацію, в тому числі професійну. Водночас розвиток ціннісних орієнтацій значною мірою залежить від впливу соціального оточення.

У процесі суспільного розвитку формується набір цінностей, який вважається нормативним для індивіда. Ці цінності повинні відповідати внутрішнім цінностям кожної людини. Життєві орієнтації, які є частиною цінностей, допомагають людині адаптуватися до певних видів соціальної діяльності. Вони є підмножиною соціальних цінностей, пов'язаних з певною сферою діяльності. На розвиток цінностей і життєвих орієнтацій впливають процеси, що відповідають потребам особистості та запитам суспільства. Ці орієнтації відображають ставлення людини до життя та її плани на майбутнє

[24]. До складових життєвих цінностей можна віднести: внутрішній світ індивіда, соціальні та культурні норми й активності, особистісний розвиток індивіда.

У своєму дослідженні Н. Панок («Життєві орієнтації особистості: психологічний аналіз») зазначає, що формування життєвих орієнтацій залежить від того, які види діяльності мають певну цінність для людини і яке значення ці цінності мають у її підсвідомості, виділивши три основні складові життєвих орієнтацій [33] рис. 1.2.

Рисунок 1.2 – Компоненти життєвих орієнтацій

У своїй роботі Н. Панчук зазначає, що життєві орієнтації є складним і динамічним процесом, на який впливають різні фактори. Одним з таких факторів є вік людини, оскільки цінності, цілі та пріоритети змінюються з віком. Крім того, соціальні умови, такі як економічний, політичний і культурний контекст, відіграють важливу роль у формуванні життєвих

орієнтацій і робить їх унікальними для кожного індивіда. Ще одним фактором є особистий досвід, який складається зі значущих життєвих подій та переживань, що впливають на сприйняття світу та змінюють існуючі життєві орієнтири. Також вона підкреслює вплив життєвих орієнтацій на життєву траєкторію людини. Зокрема, вона зазначає, що життєві орієнтації визначають такі аспекти, як вибір кар'єрного шляху, організація сімейних стосунків та соціальної активності. Інші дослідження показують, що різні типи життєвих орієнтацій можуть сприяти різним життєвим траєкторіям. На основі своїх спостережень Н. Панчук робить висновок, що дослідження життєвих орієнтацій є важливими для того, щоб краще розуміти людей і допомагати їм збільшити свій потенціал [14].

Отже, життєва орієнтація тісно пов'язана зі ступенем осмисленості життя. Ключовими аспектами осмисленого життя є чіткі цілі, які визначають очікування і напрямок, емоційно багатий життєвий досвід, можливості для самореалізації, відчуття лідерського успіху, здатність контролювати життєві обставини і приймати обґрунтовані життєві рішення.

Соціальні очікування індивіда відображаються в структурі його ціннісних орієнтацій, які впливають на формування та вираження життєвих орієнтацій. Це суб'єктивне сприйняття індивідом можливих змін у суспільстві, реалізація яких забезпечує готовність особистості до цих подій. Традиційно соціальні очікування розглядаються як взаємозв'язок між соціальною структурою та поведінкою індивідів у ній [37].

Таким чином слід підкреслити важливість соціальних очікувань щодо професійної підготовки. Вони є невід'ємною частиною системи, яка регулює поведінку особистості в суспільстві та міжособистісну взаємодію. Юнацький вік характеризується сильною спрямованістю в майбутнє, що супроводжується пошуком сенсу життя та визначенням власного місця у світі і супроводжується власними очікуваннями. Поряд із життєвими цілями та життєвими стратегіями, ціннісні орієнтації є важливою складовою життєвої ситуації. Вони відіграють ключову роль у формуванні життєвого шляху.

Розвиток життєвої ситуації - це безперервний динамічний процес, який залежить від сприйняття людиною часу і простору на різних етапах життя.

1.2. Вплив військового конфлікту на психологічне благополуччя молоді

Психічне здоров'я, у науковій літературі описується як рівень психологічного благополуччя, який визначається не лише відсутністю психічних захворювань, а й здатністю адекватно сприймати дійсність, реагувати на події, оцінюванням власної поведінки та поведінки інших у стресових та конфліктних ситуаціях. Також вмінням відповідальності та відстоювання власної думки. Безумовно, ступінь та інтенсивність розвитку можуть варіюватися в залежності від вроджених особливостей, а значні відхилення від норми можуть викликати дискомфорт і впливати на загальний стан здоров'я. Психічному здоров'ю людини можуть загрозувати певні негативні риси особистості, моральні недоліки, невдало обрані ціннісні орієнтації тощо.

Розпочатий військовий конфлікт країною агресором проти нашої держави призвів до серйозних змін та порушень психологічного стану українців. Майже кожного мешканця охопив стан тривожності, стресу подекуди депресії. Вже у червні 2022 року Міністерством охорони здоров'я було оприлюднено жахливу статистику в якій зазначалось, що понад 15 мільйонів наших громадян потребують психологічної підтримки через військові дії. З них чотири мільйони взагалі потребують медичної допомоги. Данні Всесвітньої організації охорони здоров'я свідчать про те, що кожна п'ята особа, яка проживає в зоні військового конфлікту має проблеми з психічним здоров'ям. У дев'яти відсотків цих людей прослідковується помірне/важке захворювання.

В таких реаліях здобувачі вищої освіти зіштовхнувшись військовою агресією відчувають широкий спектр емоцій, що є цілком логічно та нормально в умовах конфлікту.

На початку війни психологічні дослідження зазначали, що відчуття радості сприймалось людиною як щось заборонене. Проте, з плином часу, цей стереотип поступово втрачає свою силу, люди адаптуються та наразі дозволяють собі відчувати радість та сприймають її як ресурс. Аналізуючи дослідження науковців психологічної ланки можна виділити деякі особливості емоційного стану сучасної молоді на сьогодні, а саме:

- цінність свого життя та близьких є одним з найсильніших почуттів яке проявляється в страху;
- гнів може бути спрямований проти нападника, проти себе чи проти інших;
- почуття безпорадності та безнадійності може призвести до апатії чи депресії;
- розгубленість пов'язана з невизначеністю та невпевненістю в майбутньому.

В таких реаліях не можливо виділяти правильні чи неправильні емоції. Відчуваючи потребу поплакати не можна стримуватись, потрібно дозволити цим почуттям вийти назовні. Не важливо, це бажання плакати чи сміятися, цим емоціям потрібно надавати можливість проявитися. Збереження психологічного здоров'я є пріоритетним, тому не потрібно приховувати свої почуття а приймати їх [10].

Під час збройних конфліктів молоді люди зазнають двох основних категорій травм: перша - несподівані травматичні події, такі як бомбардування, вибухи та втрата близьких, які порушують психіку та емоційну рівновагу; та друга - хронічні стресові ситуації, пов'язані з тривалою невизначеністю, невпевненістю в завтрашньому дні та обмеженими ресурсами, які можуть призвести до психічного виснаження та емоційної депресії. Ці чинники можуть призвести до розвитку таких розладів як [9]:

- тривожні розлади (відчуття постійного занепокоєння, страх, панічна атака);
- поведінкові розлади (агресія до оточуючих чи до себе, самопошкодження, зловживання наркотичними та психоактивними речовинами);
- посттравматичний стресовий розлад (спогади травматичних подій, флешбеки, сновидіння з кошмарами, уникнення тригерів);
- депресія (апатія, втрата бажання жити, відчуття безнадійності);
- дисоціативні розлади (відчуття відстороненості від себе чи навколишнього світу).

За останній час, згідно статті опублікованої Всесвітньою організацією охорони здоров'я у медичному журналі «Ланцет», виділено найпоширеніші діагнози виявлені у цивільного населення та військовослужбовців так як:

На першому місці зазначено посттравматичний стресовий розлад як наслідок переживання травматичної події, війни. До симптомів ПТСР належать травмуючі спогади, періодичні сновидіння з кошмарами, постійні флешбеки, уникнення тригерів, відчуття тривоги, страху та депресії. Симптоми можуть проявлятися через декілька місяців після травматичної події [9].

Друге місце займають тривожні розлади, найпоширеніший психічний розлад у світі. За своїми симптомами проявляється через постійне занепокоєння, відчуття страху, панічними атаками, роздратованістю, порушення режиму сну та інше.

Наступним діагнозом є депресія – психічний розлад характеризується апатією та втратою інтересу та сенсу до життя, відчуттям безнадійності та ін. Депресія має серйозні наслідки як для фізичного так і психічного здоров'я особистості.

Фізичні травми в наслідок війни, зловживання алкоголем, наркотиками та психоактивними речовинами є не менш поширеними чинниками порушення психічного здоров'я людини. Не зважаючи на всі фактори

психологи зазначають, що кожен з цих діагнозів не є вироком. На сьогодні психологічні, реабілітаційні та соціальні центри та різні організації мають у своєму арсеналі значну кількість методів лікування та психологічної допомоги постраждалим від війни для відновлення як фізичного так і психічного здоров'я [26].

Дійсно, віна для кожного з нас є складним випробуванням і здобувачі вищої освіти не є виключенням. Кожен з нас наразі знаходиться в екстремальних умовах стикаючись з небезпекою, втратами домівок та близьких нам людей, з невизначеністю у майбутньому та іншими труднощами. Молодь яка переживає війну досить часто відчуває прояви тривоги чи страху за своє життя та життя близької людини, за своє майбутнє. Гнів перш за все на агресора, самого себе та навколишній світ. Також це може бути й відчуття безпорадності та безнадії коли здається, що цьому немає кінця та нічого не можна змінити. У багатьох студентів прослідковується апатія до навчання, життя, втрата інтересу, відчуття безнадії, депресивні стани. Молодь яка пережила травматичні події, була вимушена змінити місце проживання через військові дії, наразі проживає посттравматичний стресовий розлад. Постійні спогади про ті події, флешбеки та інше є причиною розладу їх психологічного здоров'я.

Під час надання психологічної допомоги важливо пам'ятати, що прояв цих емоцій, в даному випадку є абсолютно природним та нормальним. Заперечення та пригнічення їх призведе лише до погіршення психологічного, емоційного та фізичного стану особистості. Важливо їх усвідомити та знайти здоровий спосіб їх вираження.

Поняття апатія трактується як стан під час якого відсутні емоції, інтереси, людина знесилена та не має мотивації. Апатія виникає як тимчасова реакція на стрес, може бути симптомом появи депресії. В стані апатії людина нічого не відчуває та нічим не цікавиться. В наших реаліях цей стан є досить поширеним та звичайним явищем. У разі тривалості більш ніж два тижні апатія може бути симптомом депресивного стану чи депресії. В таких

випадках допомога психологів, психотерапевтів та психіатрів є необхідною для запобігання розвитку більш серйозного захворювання [12].

Панічні атаки так звані раптові епізоди прояву інтенсивного страху чи дискомфорту, які супроводжуються фізичними симптомами (прискорене серцебиття, прискорений пульс тахікардія, тремор кінцівок чи судоми, прискорене чи навпаки дихання, біль чи дискомфорт у грудях, нудота або болі у животі, запаморочення втрата свідомості, озноб, оніміння та поколювання, дереалізація чи деперсоналізація, страх смерті та ін.). Виникає несподівано та досягає свого піку за декілька хвилин. За описом, у цьому стані людина відчуває небезпеку своєму життю, втрату контролю на ситуацією без явних на то причин [20].

З урахуванням всіх подій, які відбуваються сьогодні працівники психологічних та соціальних служб проходять різні курси підвищення кваліфікації здобуваючи новий досвід з основних завдань які постають перед ними. До цих завдань відноситься не лише захист та зміцнення соціально-психологічного здоров'я в освітньому процесі, а й забезпечення психологічної безпеки дистанційно. Зважаючи, що поняття адаптація є головною складовою психологічного здоров'я, тоді одною з характеристик психологічного здоров'я сучасної молоді є її здатність до саморегуляції та адаптації до сучасних подій [9].

Незважаючи на військові події у нашій державі адаптація до стресу у кожного відбувається по різному, одні адаптуються до стресу досить швидко інші ж й досі відчуваю його наслідки тривогу, страх. В такому стані люди можуть відчувати відчай, безнадію не маючи контролю над своїм життям, щоб будувати плани на майбутнє відкладаючи його на потім та чекаючи перемоги. Тобто знаходяться у стані застигання.

Стан застигання є природною реакцією на небезпеку. Цей стан може зникати в продовж від 20 до однієї години після закінчення травматичної події. Цей стан є захисним механізмом щоб не лишень сховатись від небезпеки, але й вирішити як реагувати на загрозу з навколишнього

середовища, проаналізувати та підготуватися до подальших дій. Отже цей стан є допоміжним захисним механізмом самозбереження в стресових станах .

У разі довготривалого збереження ситуації, мозок людини може відчувати нестачу даних, індивід не може розуміти, що може контролювати а що ні. Особистості важко уявити найгірші наслідки з можливих причин стану застигання такі як [1]:

- невпевненість у власних силах;
- стан невизначеності (планування на майбутнє);
- відчуття неконтрольованого страху, тривоги чи паніки;
- втрата ідентичності;
- депресивні стани;
- відсутність знань виходу з важких ситуацій та з чого почати.

Слід підкреслити, що негативний вплив війни на психічне здоров'я матиме довгострокові наслідки для системи охорони здоров'я, збільшуючи тиск на її ресурси та створюючи додаткові виклики:

Психічні розлади особистості, що негативним чином впливають ризик до таких захворювань як серцево-судинні захворювання, діабет, астма, артрит чи рак. У люди з психічними розладами та хронічними хворобами підвищується ризик смерті [2].

Понад 50% осіб з психічними розладами, що становить більш ніж в чотири рази від загальної популяції, мають розлад сну, що досить часто може призводити до захворювань дихальної системи.

Людам з таким розладом, поміж описаних проблем, притаманні шкідливі звички (куріння, вживання алкоголю чи психотропних речовин). Загалом розлади психічного здоров'я знижують частоту візитів до лікаря, інтерес до власного здоров'я та регулярних обстежень, затримуючи діагностику захворювань і ускладнюючи отримання успішного лікування.

Депресія збільшує ризик смерті від раку на 50%, а ризик смерті від серцево-судинних захворювань – на 67%.

Високий кров'яний тиск, стенокардія, тахікардія, інші серцеві захворювання, виразка, гастрит і артрит є поширеними серед людей з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). Крім того, ПТСР часто призводить до ризикованої поведінки, включаючи зловживання алкоголем і наркотиками, а також до деструктивної поведінки та її наслідків;

У разі тяжкої травми деякі ризики можуть проявлятися на 10-15 років раніше, ніж у середньому по популяції.

Війна стала серйозним викликом для системи охорони здоров'я нашої держави. Щоб допомогти людям впоратися з наслідками війни, необхідно покращити доступ до психологічної та психіатричної допомоги.

Загальнодержавна програма охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки має на меті забезпечити комплексне лікування проблем психічного здоров'я. Програма включає такі основні елементи: профілактика психічних розладів; раннє виявлення та лікування; психосоціальна підтримка; підготовка фахівців; міжвідомча співпраця.

Метою даної програми є допомога суспільству подолати наслідки отриманих травм та стресів, травматичних подій в наслідок військових дій в Україні та запобігання виникненню психічних розладів. Ця війна, навіть після перемоги, буде впливати на душу щонайменше наступні сімдесят років. Якщо ми зможемо скоротити цей період або пом'якшити її наслідки, це буде ще однією великою перемогою для народів, які так багато постраждали [2].

Зважаючи на вище сказане, необхідно зазначити, що саме зараз у військовий час необхідно приділити увагу психічному здоров'ю молодого покоління. Військовий конфлікт спричиняє погіршення психічного здоров'я призводить до емоційних переживань, страху, відчуттю безнадійності та розгубленості ПТСР, тривожні розлади, депресія та зловживання психоактивними речовинами. Ці емоції вважаються нормальними за таких обставин, і важливо не придушувати їх, а знаходити здорові способи їх вираження. Важливо усвідомлювати ці почуття та знаходити здорові способи їх вираження. Крім того, програми психосоціальної підтримки та підтримки

психічного здоров'я, створені українським урядом, мають на меті допомогти людям подолати наслідки екстремального стресу та воєнної травми, запобігти виникненню психічних розладів та зменшити довгостроковий вплив війни на психічне здоров'я.

Висновки до 1 розділу

Сучасний світ стрімко змінюється, а кризові ситуації і війни роблять ці зміни ще більш очевидними. У цій ситуації вивчення цінностей молоді та процесів їх формування особливо важливе.

Аналіз цінностей і факторів, що впливають на формування і поширення поглядів молоді в умовах війни, має велике значення. Це пов'язано з тим, що соціальне середовище відіграє важливу роль у визначенні життєвого шляху та формуванні цінностей. Розуміння цінностей, які молоді люди вважають пріоритетними під час війни, допомагає нам краще зрозуміти їхні прагнення, потреби та амбіції. Це дозволить нам розробляти методи підтримки для надання психологічної допомоги та адаптації до складних умов життя молодим людям.

Важливо зазначити, що орієнтація цінностей не є статичною. Ціннісні орієнтації розвиваються і видозмінюються впродовж усього життя під впливом різних факторів. Тема вивчення цінностей молоді має бути безперервним процесом, здатним своєчасно реагувати на нові виклики та потреби суспільства. Таким чином дана тема є актуальною.

Теоретичний аналіз дає нам змогу краще зрозуміти психологічний зміст життєвих орієнтацій студентів в умовах війни. Цей аналіз зосереджується на таких аспектах як: життєві принципи; життєві стратегії; життєві орієнтації.

Дослідження літературних джерел та проведення емпіричного дослідження допоможе краще зрозуміти, як війна впливає на цінності молодих людей, і розробити ефективні методи підтримки їхнього психологічного

благополуччя та розвитку. Війна має значний вплив на психічне здоров'я людей, і молодь не є винятком. Травми, пов'язані з війною, можуть мати довготривалі наслідки, які впливають на емоційний стан, поведінку та загальне благополуччя молодих людей.

Особливості подолання та переживання воєнної травми залежать від багатьох факторів, включаючи обставини отримання травми, індивідуальні психологічні особливості та інші чинники. Безпосередня участь у бойових діях, втрата близьких, досвід бомбардувань або окупації - всі ці фактори можуть по-різному впливати на психіку. Індивідуальні психологічні особливості, такі як вік, стать, особистісні риси та стресостійкість, також відіграють важливу роль у тому, як людина переживає травму.

Слід зазначити, що не існує «правильного» способу пережити війну. Кожна людина реагує на травму по-своєму, і важливо враховувати цей індивідуальний підхід при наданні психологічної підтримки. Розуміння різних реакцій на травму війни та їхніх чинників може допомогти розробити більш цілеспрямовані та ефективні стратегії підтримки молодих людей під час війни, що сприятимуть їхньому емоційному та психологічному благополуччю.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВДЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методологічне забезпечення емпіричного дослідження

В нашому дослідженні використовувались емпіричні методи з урахуванням поставленої мети, завдань та досліджуваної проблеми а саме:

- 1) Методика «Ціннісні орієнтації» розроблена М. Рокічем;
- 2) Методика «Ціннісний опитувальник» розроблена Ш. Шварцем;
- 3) Тест «Культурно-ціннісні орієнтації» з Л. Почебутом;
- 4) Методика «Шкала базових переконань» за Я. Бульманом.

Використання батареї обраних методик дозволить нам отримати комплексні та ґрунтовні результати ціннісних орієнтацій української молоді в умовах війни.

1) Методика «Ціннісні орієнтації» була розроблена американським психологом Мілтоном Рокічем у 1960 роках. Метою даної методики є вивчення системи цінностей особистості.

У своїх роботах М. Рокіч спирався на теорії, що цінності є стійкими переконаннями особистості. Вони організують поведінку особистості та визнають її цілі у житті. Автор поділяв цінності на два типи.

До першого відносяться термінальні цінності, цілі до яких прагне особистість в процесі життя: самореалізація, мир, щастя та ін.

Другий термін інструментальні цінності є способами за допомогою яких особистість прагне досягти особистих цілей: чесності, відповідальності, компетентності та ін.

2) Методика «Ціннісний опитувальник» структурована з двох опитувальників інструментальних та термінальних цінностей.

Обидва опитувальники як термінальних так і інструментальний містять по 18 цінностей з яких учасники дослідження повинні обрати десять найважливіших цінностей для них.

Отримані результати опитування опрацьовуються за допомогою спеціальних ключів.

За умовами проведення методики учасникам дослідження пропонують два списки з 18 ціннісними твердженнями в Google-формі.

Аналіз даної методики проводився так: перш за все відбувається пошук закономірностей у розташуванні цінностей. На наступному етапі виділяються блоки цінностей : конкретні та абстрактні, професійні-особистісні, етичні-комунікаційні-індивідуалістичні-альтруїстичні тощо.

На третьому етапі необхідно визначити індивідуальні особливості ціннісної системи. Важливо зазначити якщо патерни не було виявлено то цінності можуть бути несформованими чи відповіді не були щирими.

Отже за наданою інструкцією учасникам дослідження потрібно розподілити 18 карток з цінностями за порядком важливості обраних цінностей. Тобто найменша цінність буде останньою. Обирати потрібно обдуманно, кінцевий результат буде відображати справжню позицію досліджуваного.

Ціннісні орієнтації є складним явищем та не завжди їх можна виділити в чітку категорію. Наше завдання зафіксувати ранжування цінностей та зрозуміти їх глибинну структуру та сенс для учасників дослідження.

Методика Ціннісний опитувальник була розроблена американським психологом Ш. Шварцем у 1992 році. Мета даного опитувальника полягає у вивченні системи цінностей особистості.

Ш. Шварц і Більскі на основі аналізу психологічних визначень цінності в різних дослідницьких каталогах стверджують, що, незважаючи на велику кількість визначень поняття «цінність», майже всі вони мають п'ять спільних характеристик.

Методика використовується для діагностики особистості у професійному консультуванні, психотерапії та соціальних дослідженнях. Вона містить шкал Шварца (типів цінностей) табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Шкала Шварца (мотиваційна сфера)

Тип цінності	Види цінності	Приклад
Самозбереження	Безпека, здоров'я, довголіття	Мені важливо жити в безпечному середовищі
Гедонізм	Насолода, задоволення, радість життя	Я прагну жити цікавим і радісним життям
Досягнення	Успіх, компетентність, визнання	Для мене важливо досягати своїх цілей та бути успішним
Сила	Контроль, влада, вплив	Я прагну до того, щоб мати контроль над своїм життям і впливати на життя інших людей
Ввічливість	Ввічливість, чемність, співчуття	Мені важливо бути ввічливим і шаблонним до інших людей
Традиція	Повага до традицій, звичаїв, релігії	На мою думку потрібно поважати традиції та звичаї свого народу
Комформізм	Підпорядкування соціальним нормам, очікуванням	Я прагну до того, щоб жити з миром з іншими людьми і не порушувати соціальні норми
Доброзичливість	Допомога іншим, альтруїзм, щедрість	Мені важливо допомагати іншим

		людям і робити світ кращим
Універсалізм	Рівність, справедливість, захист довкілля	Я вважаю, що всі люди мають бути рівні і жити в справедливому суспільстві
Самореалізація	Творчість, особистісний ріст, сенс життя	Я прагну до того, щоб жити повноцінним життям і розкрити свій потенціал

Автори засновують свою теорію «універсальних типів цінностей» на припущенні, що люди всіх культур мають «універсальну структуру цінностей», яка складається з різних «мотиваційних доменів». Вони розглядають цінності як когнітивні репрезентації трьох універсальних комплексів потреб: біологічних взаємодій (життя), необхідних для міжособистісної координації, та соціальних потреб для добробуту і виживання групи. На цій основі автори вперше надають концептуальні та операційні визначення.

Дана методика складається з 40 тверджень опису цінностей. Учасники дослідження повинні оцінити ступінь своєї згоди з кожним твердженням від одного балу «зовсім не згоден» до шести балів «повністю згоден». Отримані результати аналізуються та інтегруються за наданими ключами.

3) Методика тест культурно-ціннісних орієнтацій, скорочено ТКЦО була розроблена на основі теорій Ф. Клакхона та Ф. Стрордбека вітчизняним психологом Л. Почебут. Даний тест застосовується для вивчення основних тенденцій становлення та розвитку цільової культури.

В своїх наукових працях Ф. Клакхон та Ф. Стрордбек визначали особистість як цілісну сукупність цінностей. Культурно-ціннісні орієнтації

вони визначали як складні принципи, що спрямовують особистість та її діяльність у процесі вирішення загальнолюдських проблем. Орієнтації формуються в процесі соціалізації особистості в межах певної культури та традицій.

В методиці було виділено п'ять основних та універсальних проблем, що вирішує кожне культурне середовище, а саме ставлення до часу, середовища, природи особистості та соціуму, спрямованості до діяльності та типу культури. Л. Почебут орієнтуючись на цих проблемах виділив три типи культури табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Типи культури за Л. Почебут

Типи культури	Характеристика орієнтації особистості
Традиційна	прив'язаність до минулого, відданість традиціям та інтересом до історії власної країни. Особа розглядає природу як вічну таємницю буття, нерозв'язну загадку, яку людина намагається розгадати. У цій культурі людина розглядається як залежна від свого безпосереднього соціального оточення і надає великого значення родинним зв'язкам, традиційним сімейним ролям і релігійним орієнтаціям. У цих культурах внутрішня свобода людини обмежена, а її дії, робота і навіть думки підлягають постійному і суворому контролю з боку суспільства. Рішення приймаються колективно, а результат залежить від старійшин. Індивідуальна діяльність суворо регламентована, а успіх і творчість

	винагороджуються не відразу, а лише через певний проміжок часу.
Сучасна	<p>зосередженість на сьогоднішній та поточних подіях. Люди намагаються жити в гармонії з природою, захищати її та вирішувати екологічні проблеми. Природа людини розглядається як парадоксальне явище. Цінності сучасної культури зосереджені на людині, її правах, професійній діяльності, розвитку, самореалізації та самоствердженні. Відносини між людьми часто стандартизовані і чітко визначені відповідно до їхнього статусу і ролі в соціальній системі. Дружба розвивається поступово і характеризується глибиною та відданістю. Суспільство регулює поведінку людей за допомогою моралі, етики та правил. У міжособистісному спілкуванні люди часто є стриманими, дотримуються соціальної дистанції та визначають свої ролі. Індивідуальні рішення приймаються шляхом узгодження потреб, інтересів і планів на майбутнє з групами, сім'ями та громадами. Люди передусім прагнуть духовної винагороди за свою діяльність, такої як статус, визнання та успіх.</p>
Та, що розвивається динамічно	орієнтація на майбутнє, як прагнення досягти швидких і значних результатів. Люди в цій культурі будують короткострокові плани і

	намагаються досягти їх з максимальною енергією. Час для них є таким же важливим ресурсом, як і гроші. До природи ставляться не як до чогось таємничого, а як до чогось, що можна контролювати та управляти, так само як і до життя - як до проблеми, яку потрібно вирішити швидко та ефективно.
--	---

Методика призначена для використання у професійному консультуванні, психотерапії, соціальних досліджень. Має свої переваги та досить проста у використанні, високо надійна та валідна. Не зважаючи на переваги потрібно зазначити недоліки такі як не враховує контекстуальні факти.

4) Шкала базових переконань розроблена американським психологом Я. Бульманом. Мета даної методики є вивчення трьох базових переконань, що впливає на світосприйняття особистістю: контроль над життям, сенс життя, цінність життя.

Шкала базових переконань націлена на діагностику 8 базових переконань згрупованих у три категорії табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Базові переконання за методикою Шкала базових переконань

Категорії переконань	Базові переконання	Скорочення
Ставлення до світу	Доброта світу	BW
	Доброзичливість людей	BP
	Справедливість світу	J
	Контрольованість світу	C
Самооцінка	Самоцінність	SW
	Ступінь самоконтролю	SC
Сприйняття випадковості	Випадковість	R
	Ступінь везіння	L

Опитувальник складається з 32 тверджень на кожне з яких учасники дослідження мають надати відповідь за п'ятибальною шкалою. За результатами тесту проводиться аналіз та інтерпретації отриманих даних за ключем тесту. Визначається рівні вираженості за трьома базовими переконаннями.

2.2. Методологія та вибірка дослідження

Після теоретичного аналізу наукової літератури та визначення мети й завдання, для їх досягнення та реалізації поставлених цілей нами було підготовлено та використано чотири методики. Кожну методику оформлено у гугл формах як онлайн опитування. Такий метод дозволив нам охопити достатню кількість респондентів з різних куточків Дніпропетровської області.

В дослідженні прийняло участь сімдесят здобувачів вищої освіти за віком від 17 до 25 років. Усі учасники дослідження є студентами закладів вищої освіти Дніпропетровської області, які навчаються за різними спеціальностями. Це надало можливість зробити якісні висновки з виявлення ціннісних орієнтирів студентської молоді у загальному вигляді.

Емпіричне дослідження проводилось за допомогою онлайн-опитування за для безпеки учасників дослідження. Такий спосіб має свої переваги. Перш за все це доступність, що дозволяє охопити велику кількість учасників дослідження за короткий проміжок часу. По-друге такий спосіб є зручним оскільки респондент сам обирає зручний для себе час та місце проходження. Також такий спосіб є абсолютно анонімним та мінімізує вплив дослідника на відповіді учасників дослідження.

Для отримання результатів дослідження використано онлайн-анкету, яка складалась з чотирьох блоків, де кожен містив по одній методиці табл. 2.4.

Блоки запропонованої онлан-анкети

№ блоку	Методика
1 БЛОК	Ціннісні орієнтації
2 БЛОК	Ціннісний опитувальник
3 БЛОК	Тест культурно-ціннісні орієнтації
4 БЛОК	Шкала базових переконань

Отримані результати проаналізовані з використанням статистичних методів. Наше дослідження має деякі обмеження. Перш за все дані результати не поширюються на студентів усієї держави, оскільки дослідження проведено у межах Дніпропетровської області. Також потрібно звернути увагу, що у дослідженні мали змогу прийняти участь лише ті здобувачі, які мали технічне забезпечення.

2.3. Аналіз та інтерпретація дослідження

В даному розділі нами буде проаналізовано та надано інтерпретацію отриманих результатів емпіричного дослідження, яке було проведено з метою дослідити особливості ціннісних орієнтацій української молоді в реаліях сучасного життя під натиском військового конфлікту.

Наше дослідження ґрунтується на отриманих результатах 70 учасників дослідження віковою категорією від 17 до 25 років.

2.3.1. Демографічна характеристика досліджуваних

Першим кроком аналізу нашого дослідження є представлення демографічних даних вибірки за віком та статтю, що дозволило візуалізувати розподіл респондентів (рис. 2.3-2.4.)

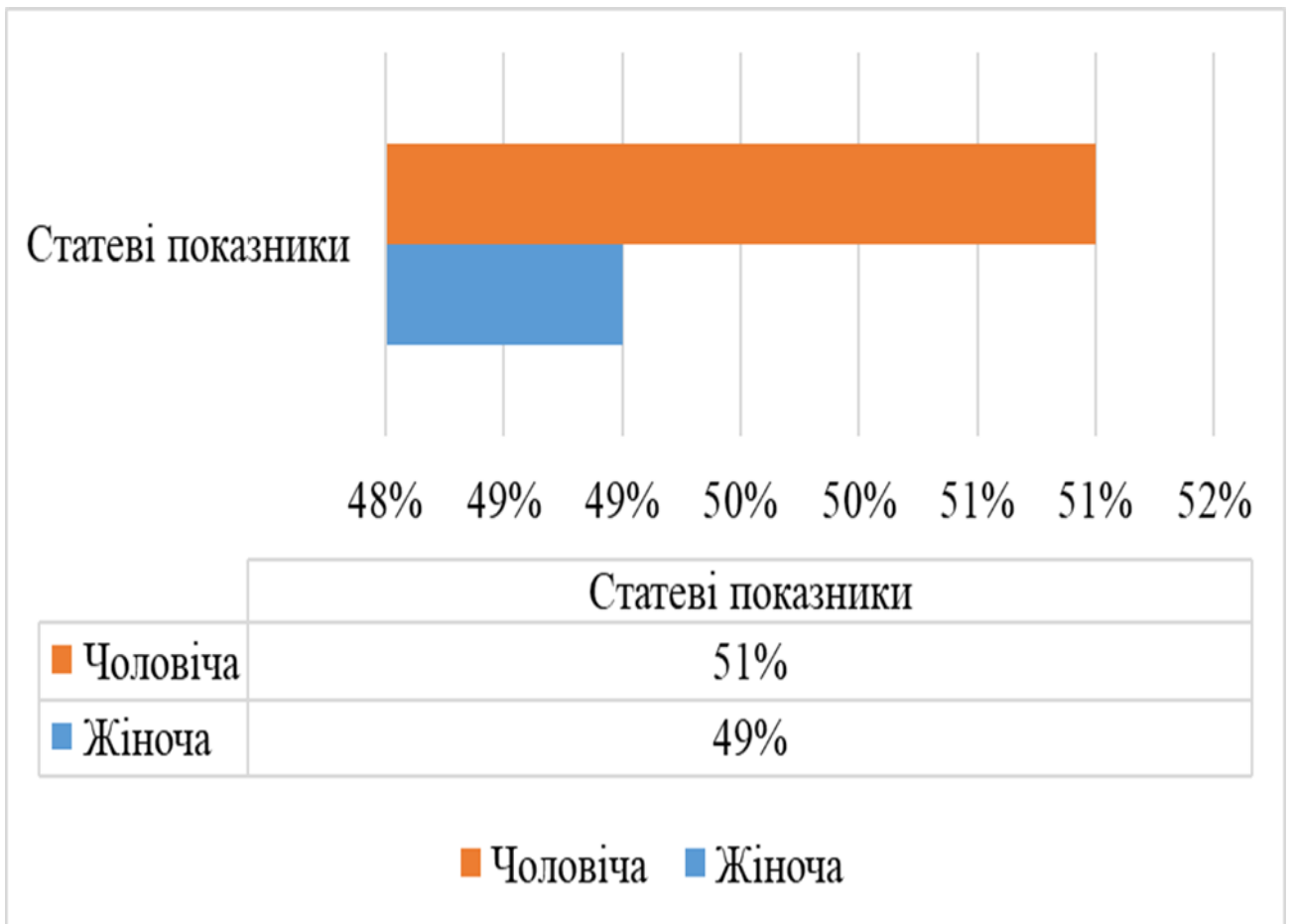

Рисунок 2.3 – Розподіл учасників дослідження за статтю

Як бачимо за рисунком 2.3 статевих показників у дослідженні взяло участь 51 % чоловіків (36 осіб) та 49 % жінок (34 особи). Отримані дані свідчать про достатню гендерну збалансованість між учасниками дослідження. Це означає, що статевий розподіл учасників дослідження цілком відповідає цілям нашого дослідження.

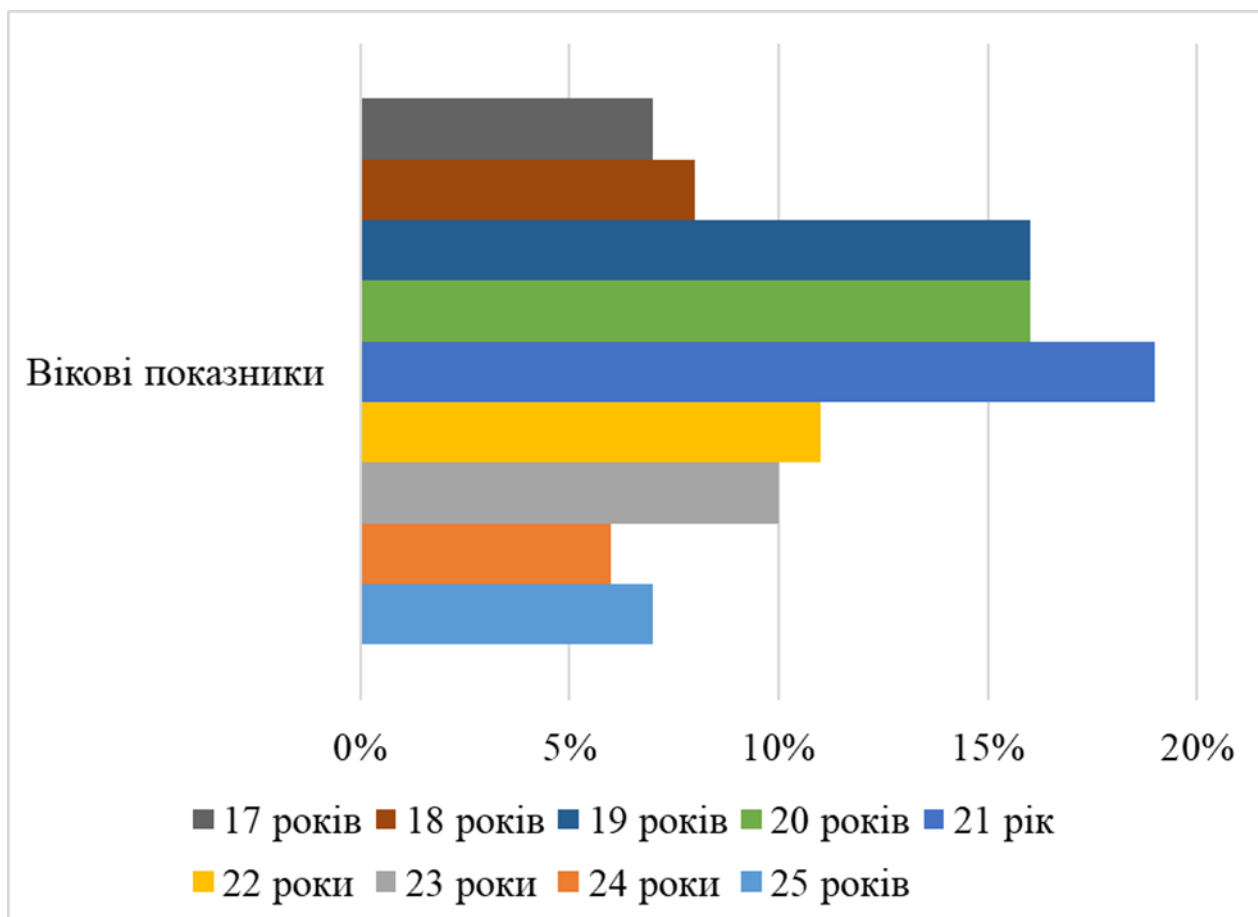

Рисунок 2.4 – Розподіл досліджуваних за віком

За результатами розподілу досліджуваних за віком, представленими на рисунку 2.4. робимо наступні висновки:

У дослідженні взяло участь 19 % досліджуваних 21 року, що склало найбільшу частку. За середнім показником 16 % осіб 19 років та 16 % віком у 20 років. та 11% 22 років 10% 23 роки

Не значні показники, менше 10%, склали респонденти віком 18 років 8 % досліджуваних, по 7% віком 17 та 25 років та 6% 24 роки.

Таким чином середній вік учасників емпіричного дослідження склав 21 рік зі стандартним відхиленням у 2,6 роки, що вказує на однорідність вибірки та відповідає цілям дослідження.

2.3.2. Результати за ціннісним опитувальником Ш. Шварца

За результатами проведеної методики «Ціннісний опитувальник» було отримано такі статистичні данні (рис. 2.5)

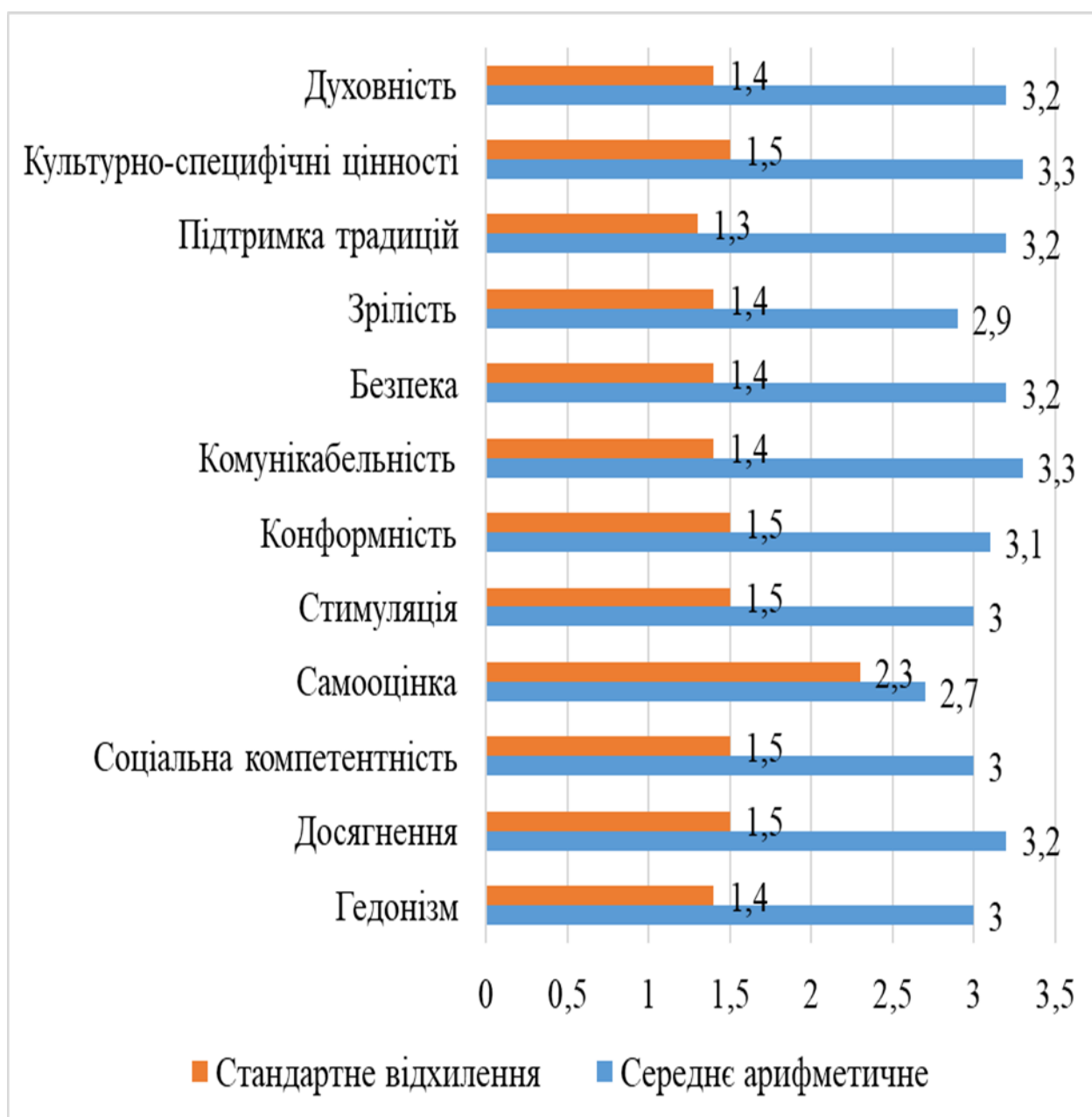

Рисунок 2.5 – Статистичні данні за методикою «Цілісний опитувальник»

Відповідно до отриманих результатів, представлених на рисунку 2.5. було виявлено:

За шкалою «Духовність» виявлено помірну схильність респондентів до роздумів про сенс життя який не завжди є саме релігійним. За показниками культурно-специфічних цінностей результати відрізняються від попередньої шкали. Учасники дослідження мають високий рівень культурно-специфічних цінностей цінуючи свою культуру та традиції. Хоча показники шкали традиції вказують на помірний рівень, що говорить про шану до традицій, але без сліпого підкорення ним.

Показники безпеки, досягнення та комунікабельності знаходяться на високому рівні, тобто більшість учасників дослідження відкриті до спілкування, легко знаходять спільну мову з людьми та цінують стабільність і комфорт, успіх та самореалізацію.

Помірний рівень було виявлено за такими шкалами як: гедонізм (прагнення до отримання задоволення від життя знаходиться на середньому рівні), соціальні компетентності (знаходять спільну мову з людьми та не завжди мають впевненість в своїх соціальних навичках), стимуляція (прагнуть до нових вражень та відчуттів без ризику), конформність (дотримуються норм та правил, не готові підкорюватись авторитету) та зрілість (в цілому відповідальні, прагнуть самостійності, не завжди готові брати відповідальність).

Низький рівень отримала шкала самооцінки, що говорить про схильність досліджуваних до самокритики та невпевненості.

Таким чином ми отримали суперечні результати за даною методикою. З одного боку досліджувані цінують успіх, самореалізацію, стабільність, комфорт є відкритими до спілкування легко знаходячи спільну мову зі співрозмовником, шанують як культуру так і традиції. З іншого ж боку не прослідковується прагнення до отримання задоволення від життя, схильні до самокритики та невпевнені у собі.

Такі суперечливі показники можуть мати пояснення. Учасники дослідження можуть показувати свої цінності ті, які вважають соціально бажаними та не завжди відповідаючими їх реальним переконанням. Велике значення відіграє вік та життєвий досвід, безпосередній вплив індивідуальних особливостей.

2.3.3. Методика «Шкала базових переконань»

З метою дослідження базових переконань учасників дослідження нами було використано методику «Шкала базових переконань» Р. Янов-Бульман. Отримані статистичні данні висвітлено на рис. 2.6.

Рисунок 2.6 – Статистичні показники за Шкалою базових переконань

В результаті аналізу отриманих даних у табл. 2.6 було встановлено наступні результати: показники рівня «Ступінь самоконтролю» мають оцінку вище за середню 5,9 відносно 2,8, що вказує високий самоконтроль та вміння керувати своєю поведінкою та емоціями досліджуваними; за шкалою «Доброта» отримано результат 5,8 відносно 3 це свідчить про прихильне ставлення до навколишнього середовища та доброзичливості до людей.

Інші показники шкал знаходяться на середньому рівні («Доброзичливість» 5,2/2,9, «Справедливість» 4,8/3, «Контрольованість» 5,3/2,8, «Випадковість» 5,4/2,9, «Самоцінність» 5,2/2,8, «Ступінь випадковості або везіння» 5,3/2,8) та відображають більш індивідуальні особливості респондентів ніж групі.

2.3.4. Методика «Ціннісних орієнтацій»

Для виявлення ціннісних орієнтацій у групі досліджуваних було проведено методику «Ціннісні орієнтації» за М. Рокічем. Отримані та проаналізовані статистичні показники вказано на рис. 2.7.

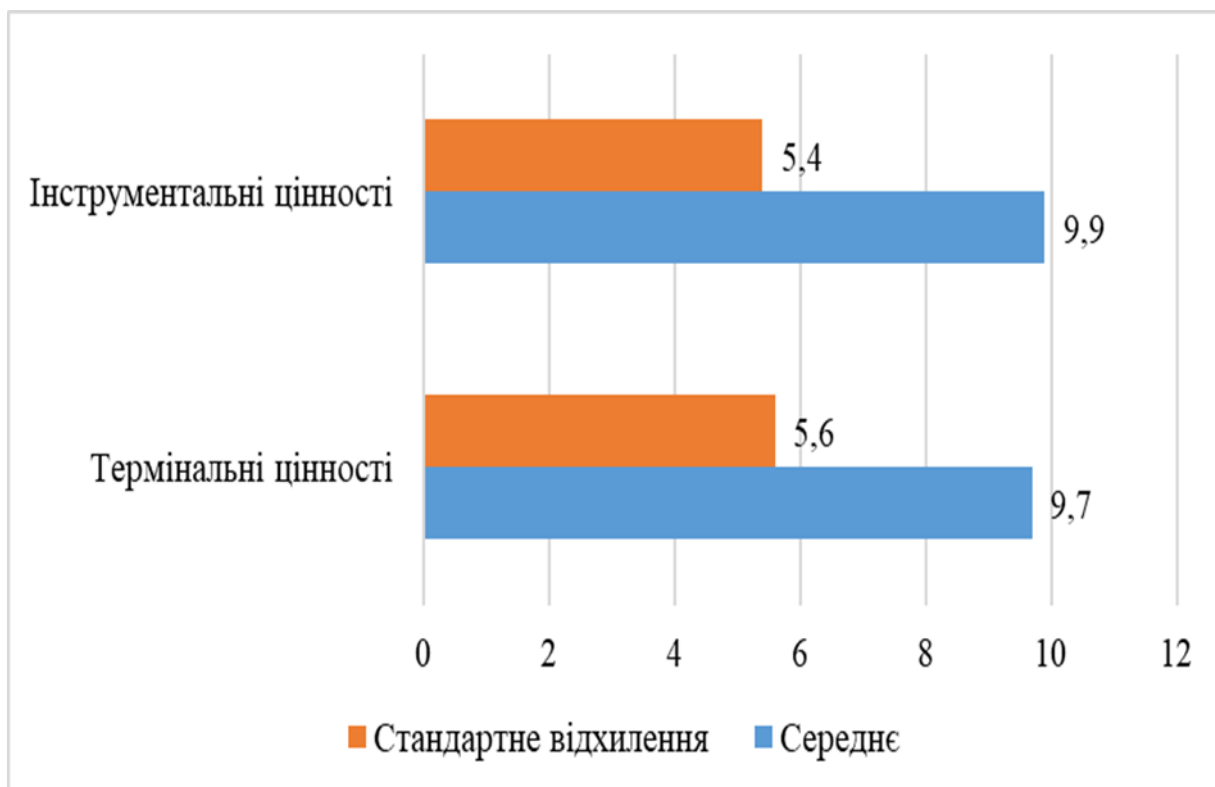

Рисунок 2.7 – Статистичні показники «Ціннісні орієнтації»

За результатами представленими на рисунку бачимо, що середнє арифметичне значення, за шкалою «Термінальні цінності» становить 9,7, а стандартне відхилення склало 5,6. За шкалою «Інструментальні цінності» середнє значення 9,9, а стандартне 5,6. Таким чином отримані результати свідчать про відсутність яскраво виділених відхилень відносно середнього прояву.

2.3.5. Тест культурно-цінних орієнтацій за Л. Почебут

За проведеною методикою «Тест культурно-ціннісні орієнтації» було отримано такі результати (рис. 2.8).

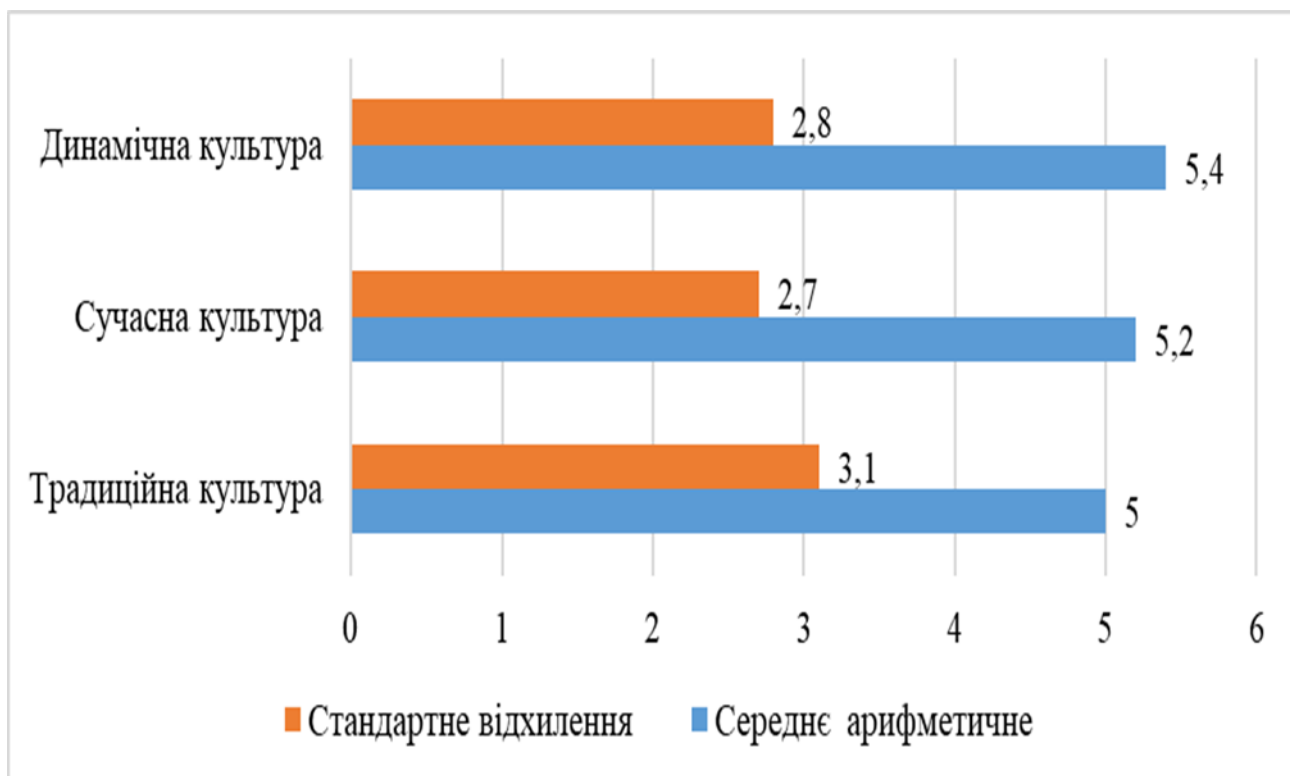

Рисунок 2.8 – Статистичні показники за методикою «Тест культурно-ціннісних орієнтацій»

В результаті аналізу отриманих даних, представлених на рис. 2.8 за кожною зі шкал («Традиційна культура» 5/3,1, «Сучасна культура» 5,2/2,7, та «динамічна культура» 5,4/2,8) ми бачимо середній рівень культурно-ціннісних орієнтацій у учасників дослідження. Це свідчить про, те що учасники дослідження можуть інтегрувати у своїх цінностях елементи усіх трьох шкал. Хоча необхідно наголосити, що за шкалою «Динамічна культура» показники дещо вище, що може вказувати на відкритість досліджуваних до нового, готовності до змін.

Таким чином, перевіривши статистично значущі показники відмінностей параметричним t-критерієм Стюдента та непараметричним u-критерієм Мана-Уїтні можна зробити такі висновки, нами не було встановлено істотних гендерних та вікових відмінностей за усіма методиками. Отже це вказує на їх відсутність.

2.3.6. Кореляційний аналіз ціннісних орієнтацій молоді

У цьому підрозділі представлено кореляційні таблиці для виявлення взаємозв'язків між змінними, які можуть бути використані для виявлення кореляційних особливостей між проявами ціннісних орієнтацій молоді, пов'язаних з війною.

Аналіз та опис кореляційної таблиці між шкалами тесту на культурно-ціннісні орієнтації та опитувальника цінностей наведено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Кореляційний аналіз за методикою «Тесту культурно-ціннісні орієнтації» та «Ціннісний опитувальник»

Шкали	Термінальні цінності	Інструментальні цінності
Гедонізм	- 0 , 064	-0, 4
Досягнення	- 0, 13	0, 09
Соціальна компетентність	- 0, 13	- 0,16
Самовизначення	- 0, 04	- 0, 08
Стимуляція	0, 02	0, 10
Конформність	- 0,03	0, 06
Комунікабельність	- 0,01	0, 25*
Безпека	- 0, 10	- 0, 06
Зрілість	- 0, 10	- 0, 10
Підтримка традицій	0, 07	- 0, 11
Культурно-специфічні цінності	0, 13	- 0, 06
Духовність	0, 02	- 0, 16

Примітка - * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

За отриманим кореляційним аналізом, представленим у таблиці можна зробити такий висновок, спостерігається зв'язок між культурно-ціннісними орієнтаціями та ціннісними орієнтаціями. Отже цінності досліджуваних формуються під впливом культурного контексту. За термінальними цінностями бачимо негативну кореляцію між традиційною та динамічною культурами. Це може означати, що учасники дослідження не схильні до однозначного вибору одного типу культури. В свою чергу потрібно виділити позитивну кореляцію між комунікабельністю та сучасною культурою, що свідчить про цінність до відкритості, спілкування та співпрацю у респондентів.

Щодо ціннісних орієнтацій то негативно корелюються такі шкали як: гедонізм з досягненнями та інструментальними цінностями, соціальна компетентність та зрілість з інструментальними цінностями, підтримка традицій з сучасною культурою. Мають позитивну кореляцію досягнення з інструментальними цінностями та комунікабельність з інструментальними цінностями, стимуляція з динамічною культурою.

Таким чином було виявлено досить слабкий але прямий зв'язок між змінними «Комунікабельність» та «Інструментальні цінності» ($r=0,25$), що свідчить про те, що учасники дослідження цінують спілкування та співпрацю та схильні цінувати відповідальність, чесність (інструментальні цінності). За іншими кореляційними показниками більшість змінних не мають статистично значущих кореляцій, це свідчить про те, що у разі збільшення одного значення зростає й інше та навпаки.

Далі нами було проведено аналіз взаємозв'язку за методикою «Ціннісні орієнтації» на основі методики «Ціннісний опитувальник». Даний аналіз дозволив нам виявити ступінь зв'язку ціннісними установками та впливом на формування ціннісного простору учасників дослідження. Результати представлені у табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Матриця кореляції за методикою «Ціннісні орієнтації» на основі шкал методики «Ціннісний опитувальник»

Назви шкал	Традиційна культура	Сучасна культура	Динамічна культура
Гедонізм	- 0,11	0, 01	- 0, 10
Досягнення	- 0,04	0, 19	0,37**
Соціальна компетентність	- 0,01	0, 03	- 0, 038
Самовизначення	0,32**	0, 17	- 0, 03
Стимуляція	- 0,11	0, 11	0, 04
Конформність	- 0,05	- 0, 06	- 0, 03
Комунікабельність	- 0, 23	0, 11	- 0, 05
Безпека	- 0, 04	0, 06	- 0, 03
Зрілість	- 0, 16	0, 11	- 0, 10
Підтримка традицій	0, 04	0, 01	- 0, 11
Культурно-специфічні цінності	0, 12	- 0, 10	- 0, 12
Духовність	0, 29*	-0, 32**	-0, 18

Примітка - * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

За результатом кореляційного аналізу представлено у табл. 2.9 найбільш значущі показники які досягли статистичної значимості на рівні $p < 0,05$; $p < 0,01$; $p < 0,001$ зазначені зірочками (*).

Отримані результати кореляційного аналізу учасників дослідження свідчать про складну структуру. Найбільш значущі показники

прослідковуються між досягненням з динамічною культурою 0,37** та самовизначенням з традиційною культурою 0,32**, це вказує на те, що учасники дослідження ставлять перед собою високі цілі та активно працюють над їх досягненням, відчують потребу у самореалізації та самовизначенні у цих культурах. Також значна позитивна кореляція була виявлена між духовністю та традиційною культурою 0,29*. В свою чергу духовність з сучасною культурою мають значну негативну кореляцію -0,32**

Показники культурно-специфічної ту сучасної культури (0,12) також є статистично значущими ($p < 0,05$), що може свідчити про те, що деякі аспекти культурно-специфічних цінностей пов'язані з орієнтацією на сучасну культуру.

Нашу увагу привернула негативна кореляція між традиційною культурою та комунікабельністю (-0,23) і зрілістю (-0,16). Це може свідчити про те, що учасники дослідження, більш схильні до традиційних цінностей, відчують певний дискомфорт у соціальній взаємодії або у складних життєвих ситуаціях.

Таким чином отримані результати свідчать, що різні культури мають власні ціннісні орієнтації та контексти. Традиційна культура тісно пов'язана з такими цінностями, як самовизначення та духовність, тоді як динамічна культура демонструє значну кореляцію з продуктивністю. Сучасна культура, хоча і не має значного зв'язку з багатьма змінними, демонструє позитивні тенденції в продуктивності та соціальній компетентності.

У наступній табл. 2.10 представлено кореляційну матрицю статистично значущих зв'язків.

Таблиця 2.10

Кореляційна матриця важливих статистично значущих зв'язків

Назви шкал	Доброта	Справедливість	Контрольованість
Термінальні цінності	0,24*	-	-
Динамічна культура	-0,28*	-	-
Ступінь самоконтролю	-	0,26*	-
Сучасна культура	-	-	-0,28*

Примітка - * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Таблиця 2.10 показує кореляції, які не увійшли до основних таблиць, але є статистично значущими. За змінною «Доброта» існує позитивна кореляція між термінальними цінностями ($r = 0,24$, $p < 0,05$), що свідчить про те, що учасники дослідження, які високо цінують термінальні цінності, більш схильні бути поступливими та добрими. Також позитивна кореляція прослідковується зі ступенем самоконтролю та справедливістю ($r = 0,26$, $p < 0,05$).

Виявлено негативний кореляційний зв'язок між сучасною культурою та контрольованістю ($r = -0,28$, $p < 0,05$) та між динамічною культурою та добром ($r = -0,28$, $p < 0,05$).

Висновки до 2 розділу

У другому розділі ми розглянули результати емпіричного дослідження аналізу ціннісних орієнтацій молоді в умовах війни. Нами було застосовано математико-статистичні методи (описова статистика, перевірка на нормальність розділу, критерії статистично значущих відмінностей, таких як t-критерії Стюдента та u-критерії Мана-Уїтні та кореляційний аналіз

Спірмена) дослідження для повного аналізу отриманих даних у ході емпіричного дослідження.

Таким чином у дослідженні взяло участь 51 % чоловіків (36 осіб) та 49 % жінок (34 особи). Середній вік учасників емпіричного дослідження склав 21 рік зі стандартним відхиленням у 2,6 роки, що вказує на однорідність вибірки та відповідає цілям дослідження.

За результатами проведеної методики «Ціннісний опитувальник» було отримано суперечні результати. З одного боку досліджувані цінують успіх, самореалізацію, стабільність, комфорт є відкритими до спілкування легко знаходячи спільну мову зі співрозмовником, шанують як культуру так і традиції. З іншого ж боку не прослідковується прагнення до отримання задоволення від життя, схильні до самокритики та невпевнені у собі.

З метою дослідження базових переконань учасників дослідження нами було використано методику «Шкала базових переконань» Р. Янов-Бульман де показники рівня «Ступінь самоконтролю» мають оцінку вище за середню, що вказує високий самоконтроль та вміння керувати своєю поведінкою та емоціями досліджуваними; за шкалою «Доброта» результат свідчить про прихильне ставлення до навколишнього середовища та доброзичливості до людей.

Таким чином було виявлено досить слабкий але прямий зв'язок між змінними «Комунікабельність» та «Інструментальні цінності» ($r=0,25$), що свідчить про те, що учасники дослідження цінують спілкування та співпрацю та схильні цінувати відповідальність, чесність (інструментальні цінності). За іншими кореляційними показниками більшість змінних не мають статистично значущих кореляцій, це свідчить про те, що у разі збільшення одного значення зростає й інше та навпаки. Отримані результати свідчать, що різні культури мають власні ціннісні орієнтації та контексти. Традиційна культура тісно пов'язана з такими цінностями, як самовизначення та духовність, тоді як динамічна культура демонструє значну кореляцію з продуктивністю. Сучасна

культура, хоча і не має значного зв'язку з багатьма змінними, демонструє позитивні тенденції в продуктивності та соціальній компетентності.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ

Ще з 2020 року майже кожен здобувач вищої освіти опинився в обмежених умовах навчання. Причинами таких обмежень стали пандемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення країною агресором на Україну. Постійна загроза безпеці та життю. У таких складних умовах розробка рекомендацій для підтримки розвитку ціннісного потенціалу молоді є необхідною. Ці рекомендації спрямовані на сприяння психологічного благополуччя, соціальної адаптації та особистісного розвитку здобувачів вищої освіти в умовах збройного конфлікту. Важливим кроком у розробці таких рекомендацій є аналіз цінностей молодих українців у контексті воєнних реалій. Дані рекомендації можуть бути використані як основа для розробки програм спрямованих на покращення та підтримку якості життя молодих людей в умовах війни.

3.1. Формування ціннісних орієнтацій

Однією з найбільших проблем для психологів є забезпечення повного і гармонійного розвитку цінностей у молоді. Для цього психологи і педагоги освітніх установ повинні створити сприятливі умови для розвитку цінностей і мотиваційних аспектів за допомогою спеціальних методів і заходів.

Модель базується на таких теоретичних засадах, як особистісно-орієнтований підхід до освітнього процесу, принципи формування ментального простору особистості та дослідження механізмів і мотивів, що лежать в основі формування ціннісних орієнтацій молоді.

Ціннісні орієнтації є важливою частиною структури особистості і базуються на мотиваційному, когнітивному, емоційному та оціночному компонентах. За своєю природою вони є гнучкими, вільно обираються і враховують інтереси та потреби особистості, взаємовідносини між

особистістю та суспільством, інститутами соціалізації, культурою та цінностями. Основні ідеї психологічного супроводу, на які ми спиралися при розробці психолого-освітньої програми, відповідають провідним ідеям науковців. Розглянемо загальні характеристики такої підтримки. За В. Поповим, супровід визначається як особлива форма довготривалої соціально-психологічної підтримки [8]. Дослідники стверджують, що її фундаментальною характеристикою є пошук ресурсів і засобів для розвитку ціннісних орієнтацій особистості. Вона залучає молоду людину до процесу трансляції соціокультурних цінностей [40], сприяє самовизначенню та вибору життєвого шляху і розвитку моральних орієнтирів учня [27].

Під поняттям супровід ми розуміємо форму довготривалого соціально-психологічного консультування, як допомога молоді віднайти ресурси для особистого розвитку. Консультування сприяє усвідомленню соціокультурних цінностей, самовизначенню та вибору життєвого шляху й моральних орієнтирів. Успішне консультування можливе за умов продуктивної співпраці молодих людей з психологом консультантом. Важливо, щоб підтримка була не просто допомогою, а спільним дослідженням внутрішнього світу молодої людини, пошуком шляхів гармонізації її цінностей та мотивації. Така робота вимагає багато часу та зусиль від усіх учасників. Ефективність підтримки залежить від створення атмосфери довіри та взаєморозуміння.

Завдяки психологічній підтримці молоді люди, можуть відновити психологічну та емоційну рівновагу, подолати травматичний досвід, виробити стійкі цінності та визначити напрямок свого життя. Це полегшить їхню інтеграцію в суспільство та створить умови для щасливого життя. Таким чином, для підтримки та розвитку ціннісного потенціалу української молоді в умовах воєнної дійсності необхідно зосередитись на декількох ключових напрямках. По-перше необхідна організація системи психологічної служби для допомоги молоді. Створення центрів психологічної реабілітації та підтримки. Основними функціями цих організацій є надання психологічної підтримки. Забезпечення можливості отримувати індивідуальну терапію для

подолання життєвих труднощів, стресу та інших психологічних проблем. Проведення групових сесій психотерапії де студенти можуть поділитися власним досвідом та отримати підтримку.

З метою формування стресостійкості молоді в умовах війни для збереження як фізичного так і психологічного здоров'я необхідно використовувати програми розвитку ціннісних орієнтацій, наприклад програми у формі тренінгів.

Такий тренінг може сприяти формуванню ціннісних орієнтацій, включаючи в себе лекції, техніку «мозковий штурм», групову дискусію, рольові ігри, психодраматичні вправи а також творчі домашні завдання. Формально вплив програми можливо реалізувати використовуючи різні техніки та методи: психодрама (реконструкція, а потім відтворення змісту проблемної ситуації, моделювання ефективних рішень), дискусії, рефлексія (емоції, вправи на самоусвідомлення, зворотній зв'язок).

Метою такої програми є здійснення систематичного та цілеспрямованого впливу на формування ціннісних орієнтацій за рахунок створення й реалізації спеціальних психологічних умов. До основних завдань якої відносяться: поглиблення знань про поняття «цінність» та «смысл», усвідомлення прийнятої системи цінностей в їх індивідуальному розумінні, розвиток прагнення до повної особистісної самореалізації, формування навичок свідомої побудови власної життєвої стратегії тощо.

Цілі програми базуються на трьох рівнях:

1-й рівень - інформативний: програма спрямована на розуміння сприйняття та знання молодих людей про предмет.

2 рівень - особистісний: створюється позитивне емоційне ставлення до предмета курсу (через схвалення та підтримку).

Рівень 3 - Свідомість: молоді люди вчаться усвідомлювати, що з ними відбувається; акцент робиться на розвитку самосвідомості, саморозуміння та самоконтролю.

Програма «Ціннісні орієнтації» розрахована на 30 тижнів. Вона складається з 30 занять на тиждень, кожне заняття триває 2 години (загалом 60 годин), плюс домашнє завдання.

Програма складається з двох модулів. Модуль 1 спрямований на формування ціннісних орієнтацій через розвиток таких елементів: когнітивного - розширення розуміння молодими людьми понять «цінність» і «сенс»; емоційного - сприяння формуванню ціннісних орієнтацій молоді через оціночне ставлення до об'єктів, що мають сенс, розвиток усвідомлення власної системи цінностей; активізація процесу самопізнання.

Модуль 2 спрямований на розвиток конативного компоненту ціннісних орієнтацій, який характеризується усвідомленням та рефлексією цінностей у поведінці молоді. Кожне заняття є логічним продовженням попереднього і є основою для наступного.

Водночас кожне заняття спрямоване на вирішення конкретних завдань, визначених загальною метою та завданнями програми з формування ціннісно-сміслових орієнтацій, що досягається за допомогою різних методичних прийомів і методів.

Структура кожного заняття в програмі вдосконалення включає початкову фазу, основну фазу та заключну фазу. Наприклад, початкова фаза курсу характеризується підвищенням енергії групи, створенням позитивної психологічної атмосфери в групі та підготовкою учасників до курсу. За бажанням молоді люди можуть відкритися на початку заняття і поділитися своїми почуттями та настроєм з іншими членами групи, або ж поділитися спогадами та проблемами, що виникли під час попереднього заняття.

Початкова фаза заняття є важливою і необхідною частиною тренінгу. Вона характеризується вправами, які стимулюють емоційну та фізичну активність студентів, сприяють створенню невимушеної атмосфери та зміцнюють загальну довіру в групі. Ця фаза значною мірою досягається за допомогою різноманітних вправ на розминку. Важливою частиною психоосвітньої програми є основна фаза заняття, в якій використовуються

різні форми роботи: міні-лекції для засвоєння певних теоретичних елементів; мозкові штурми та групові дискусії для стимулювання творчого процесу та пошуку шляхів вирішення проблем; рольові ігри та психодраматичні вправи для активного самоусвідомлення та самопізнання тощо.

Заключна фаза кожної сесії характеризується певними елементами: обговоренням, зворотним зв'язком і рефлексією щодо сесії. Це допомагає учасникам групи проаналізувати власні почуття і думки та порівняти їх з почуттями і думками інших членів групи. Подальша оцінка дозволяє керівнику групи виявити можливі проблемні зони і внести відповідні зміни в подальшу роботу з молодими людьми.

Заключна частина тренінгу могла мати й іншу форму, наприклад, написання листів з проханням до керівника групи продовжити роботу. Кожна тренінгова сесія була спрямована на розвиток певного аспекту ціннісно-усвідомленої поведінки (когнітивного, афективного чи реляційного). Таким чином, знання членів команди про поняття «цінності» та «сенси» були розширені та збагачені завдяки різноманітним повідомленням, інформативним міні-презентаціям, груповим дискусіям для більш глибокого вивчення теми заняття та кільком вправам (програма розроблена Максим О.В.).

Для розвитку ціннісної орієнтації доцільно використовувати арт-терапевтичні техніки, тренінги та психоосвітні заходи та надавати соціальну підтримку основною метою якої є створити середовище, яке заохочує взаємодію та підтримку з боку однолітків, вчителів, сім'ї та громади. Для досягнення цієї мети можна вжити таких заходів: формування молодіжних груп, створення просвітницьких онлайн-платформ, волонтерство. Так підтримка не лише формує ціннісні орієнтації, а й обмін досвідом та підтримка, спілкування та відчуття сенсу життя.

Висновки до 3 розділу

В цьому розділі ми приділили увагу важливості потреби у розробці та впровадженні ефективних стратегій підтримки та розвитку ціннісних орієнтацій молоді. Розуміння та вивчення ціннісних орієнтацій та потреб здобувачів вищої освіти стали ключовою складовою для розробки ефективних стратегій підтримки.

Нами було рекомендовано звернення молоді до психологічної та соціальної підтримки. Також ми навели приклад програми розвитку цілісної орієнтації розробленої О. Максим, арт-терапевтичні заходи та сприйняття розвитку резилієнтності.

Застосування програми та заходів з розвитку ціннісних орієнтацій позитивно впливає на формування стресостійкості молоді в умовах війни, на їхнє психофізіологічне та соціальне становище.

Зауважимо, що запропоновані рекомендації мають загальну характеристику і потребують додаткової адаптації для конкретних умов й потреб молоді.

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна робота була присвячена вивченню ціннісних орієнтацій української молоді в умовах воєнних реалій. У ході дослідження було проаналізовано теоретичні джерела вітчизняної та зарубіжної літератури щодо соціально-психологічних особливостей студентської молоді. Ціннісні орієнтації є важливою частиною структури особистості і базуються на мотиваційному, когнітивному, емоційному та оціночному компонентах. За своєю природою вони є гнучкими, вільно обираються і враховують інтереси та потреби особистості, взаємовідносини між особистістю та суспільством, інститутами соціалізації, культурою та цінностями.

Отже, аналіз літератури про вплив війни на психічне здоров'я показує, що війна має довготривалий негативний вплив на людей. Встановлено, що жертви війни часто виявляють симптоми депресії, тривоги, психічних розладів, посттравматичного стресового розладу (ПТСР) і насильства, а у підлітків діагностують суїцидальні думки і наміри.

У цьому контексті фахівці з психічного здоров'я вказують на необхідність цілеспрямованого, ефективного втручання фахівця з психічного здоров'я одразу після травми або кризи для зменшення гострих реакцій, спричинених травмою або кризою, необхідність обов'язкових терапевтичних і профілактичних заходів та необхідність посилення соціальної підтримки, щоб допомогти людям, які пережили наслідки травми, повернутися до нормального функціонування і зменшити ризик розвитку симптомів ПТСР.

Нами було проведено емпіричне дослідження з метою визначення особливостей ціннісних орієнтацій осіб молодого віку в умовах воєнного часу. Таким чином у дослідженні взяло участь 51 % чоловіків та 49 % жінок. Середній вік учасників емпіричного дослідження склав 21 рік зі стандартним відхиленням у 2,6 роки, що вказує на однорідність вибірки та відповідає цілям дослідження.

Під час дослідження з'ясовано, що молодь в Україні є вразливою групою під час переживання воєнних подій, оскільки значна частина психологічної та соціальної сфери особистості все ще перебуває в процесі формування та доопрацювання.

У дослідженні було проаналізовано результати емпіричного аналізу ціннісних орієнтацій з застосуванням математико-статистичних методів дослідження: описова статистика, перевірка на нормальність розділу, критерії статистично значущих відмінностей, таких як t-критерії Стюдента та u-критерії Мана-Уїтні та кореляційний аналіз Спірмена. Отримані результати дослідження виявили статистично значущу кореляцію між різними ціннісними орієнтаціями. Ми отримали високі показники з комунікабельності та культурно-специфічних цінностей. Це свідчить про прагнення молоді до збереження культурної ідентичності в умовах війни. За базовими переконаннями у досліджуваних переважає ступінь самоконтролю та добра. Учасники дослідження є менш схильними до термінальних цінностей ніж до інструментальних. Визначена переважна орієнтація на динамічність культури та цінностей. Це може вказувати на потребу в адаптації до умов, які змінюються та готовності до цих змін. Інші показники характеристик зафіксовано на середньому рівні відображаючи більш індивідуальні особливості особистості ніж групові. Таким чином наша гіпотеза, що в умовах військових, на території нашої держави, ціннісні орієнтації сучасної молоді змінюються не залежно статі, була підтверджена у ході дослідження. Також нами було надано рекомендації щодо розвитку ціннісних орієнтацій.

Результати дослідження можуть слугувати основою для програми розвитку молоді, освітніх програм та молодіжної політики. Сприяти розробці цінностей української молоді в контексті воєнних реалій.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ

1. Андреева О. В. Фізична рекреація різних груп населення: монографія. Київ: ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2014. 280 с.
2. Атаманчук Н. М. Психологічні прояви тривожності у студентів під час військової агресії. Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи: зб. матеріалів 35 Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 31 травня 2022 р. Переяслав, 2022. Вип. 35. С.113-117.
3. Безлюдна Н. Формування національно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів в умовах воєнного стану. Проблеми підготовки сучасного вчителя, 2023, 1 (27): 41-46.
4. Белякова С. М., Бочаріна Н. А. & Стеценко А. І. (2022). Емпіричне дослідження особливостей ціннісних орієнтацій дорослих. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія. (1). С. 77-82.
5. Бирик Д. Д. Ціннісні орієнтації учнівської молоді України в умовах воєнного стану. Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education, 2022, 26.1: 43-54.
6. Бирик Д. Д. Ціннісні орієнтири молоді у побудові успішного майбутнього. школа, 2019, 9: 23-26.
7. Бойченко М. Цінності як категорія філософії освіти (соціально-філософський та філософсько-антропологічний ракурси) / Михайло Іванович Бойченко // Філософія освіти наук. Часопис. 2009. №1–2 (8). С. 99–107.
8. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості. Цінності освіти і виховання. К., 1997. С. 21-25.
9. Бохонкова Ю., Пліско В. Якість життя і психічне здоров'я особистості. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві. збірник тез II Всеукр. наук.-практ. конф. упор. Н. М. Бамбурак. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. С. 59-63.

10. Возняк С. М., Кононенко В. І., Кононенко І. В. [та ін.] (1999) Духовні цінності українського народу / При-карпат. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ : Плай. 293 с.
11. Воронцова Е., Ївженко Ю., Паржницький В. Дослідження ефективності програми формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Нові технології навчання: збірник наукових праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» Київ, 2021. Вип. 95. С. 8–19.
12. Вплив війни на психічне здоров'я. Режим доступу: URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vplivvijni-na-psihichne-zdorovya-kolosalnij-viktor-lyashko>
13. Галецька І. І. Методологічні проблеми вивчення психологічного здоров'я. Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К.: Главник, 2005. Вип. 26. С. 320–325.
14. Ганчева В. Особливості формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти в умовах викликів сьогодення. 2022.25.12. URL: <http://journal.org.ua/index.php/appos/article/view/350/399>
15. Громадське здоров'я: дискусійні питання, шляхи їх практичного вирішення / М. В. Дутчак, Л. Я.-Г. Шахліна, С. М. Футорний, Я. В. Першегуба. Спортивна медицина і фізична реабілітація. 2020. №1. С. 3-9.
16. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Д Психологія дорослості з основами геронтопсихології. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. М. Дзюба, О. Г. Коваленко; за ред. проф. В. Ф. Моргуна. П., 2013. 172 с.
17. Драч С. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка / С. В. Драч // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". 2010. No 2. С. 26-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2010_2_9.

18. Євдокімова О. Соціально-психологічні особливості студентського віку та їх урахування в системі психологічного супроводу. Наука і освіта. 2009. № 1/2. С. 52–57.

19. Жданюк Л. Соціально-психологічні особливості студентського віку. Вісник післядипломної освіти. 2017. № 4/5. С. 28–40

20. Життєві стратегії особистості в умовах соціальних змін: соціологічний аналіз / О. Мурадян // Соціологічні студії. 2013. № 1. С. 49-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/socst_2013_1_12

21. Закалик Г. Особливості формування ціннісних орієнтацій підлітків в умовах війни. Вжити дитині у світі, де дорослі «з'їхали з глузду?», 2022, 28.

22. Запека Я. Г. Особливості ціннісних профілів студентів з різними мотиваційними установками. Габітус. 2020. Вип. 12. Т. 2. С. 127–132.

23. Іванова А. О. Формування ціннісних орієнтацій молоді в сучасному українському суспільстві. 2022. PhD Thesis. Національний авіаційний університет.

24. Карпенко З. С. Життєві орієнтації у феноменологічному полі кризової особистості. Наукові студії із соціальної і політичної психології. К.: ТОВ «Вид-во «Сталь», 2000. Вип.4(7). С. 48-53.

25. Коберник Л. О. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Л. О.Коберник // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наук. праць. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. №23. С. 235 - 241.

26. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини. Луцьк : Вежа, 2011. 430 с

27. М. П. Козирєв, Ю. Р. Козловська Професійне становлення фахівця в умовах вищого навчального закладу URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1245/1/1-2013kmpvzn.pdf>

28. Митник Т. Особливості психічного здоров'я особистості: критерії та показники. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві. збірник тез II Всеукр. наук.-практ. конф. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. С. 269-271.

29. Москаленко О. В. Структурні компоненти ціннісно-сміслової сфери особистості. Вісник НТУУ «КПІ!». Філософія. психологія. педагогіка. Випуск 1. 2013. С. 91-98.

30. Ніколенко Л. М. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2018. № 1(15). С.162-168

31. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник/ за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.

32. Отрощенко Н. Л. Діагностика сформованості ціннісних орієнтацій учнівської молоді Сходу України в умовах пропагандистської війни. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки, 2017, 1 (1): 47-57.

33. Панок В. Г., Рудь Г. В. Психологія життєвого шляху особистості. К.: Ніка-Центр, 2006. С. 280.

34. Педоренко В. М. Особливостей ціннісних орієнтацій студентів закладу вищої освіти в умовах війни. Наукові проєкти соціально-гуманітарного факультету ЗУНУ, 2022, С. 97-99.

35. Пірен М., Цілюрик О. Ціннісні орієнтації молоді в українському суспільстві на сучасному етапі. Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. 2011. № 4. С. 213–218.

36. Пономаренко Д. О. Проблеми формування ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді [Текст] : магістер. робота / Д. О. Пономаренко ; науковий керівник С. С. Денежніков. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. 76 с.

37. Попович І. С. Проблема соціально-психологічних очікувань в науковій теорії та практиці. Практична психологія та соціальна робота. 2005. №5. С. 8-13.

38. Психологічне здоров'я українців під час війни і як його врятувати. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/vijna-ukraina-dopomoha-psuxolog-psuxolohichnapidtrumkamentalnezdorovja/6715242.html>.

39. Романенко Т. А. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Дипломна робота. Київ. 2022.

40. Савенко О. О. Ціннісні орієнтації у сучасній науковій думці. 2022.25.12. URL: <http://journal.org.ua/index.php/appos/article/view/352/401>

41. Савченко С. В. Зміни соціальних норм та ціннісних орієнтацій молоді Донбасу в умовах гібридної війни. Education and pedagogical sciences. Освіта та педагогічна наука, 2018, 1 (168): 5–16-5–16.

42. Середницька І. Я. Психологічний аналіз кризи ідентичності у студентської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Одеса. 2005. 17 с.

43. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібник. Київ : Каравела, 2014. 399 с.

44. Сошина Ю. М. Цінності та ціннісні орієнтації в ціннісно-смысловій сфері підлітка. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. 2013. Випуск 22. С. 530-539.

45. Стасевська О. А. Система цінностей як основа буття сучасного українського суспільства / О. А. Стасевська // Вісник національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2014. №1 (20). С. 62–76.

46. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.

47. Тавровецька Н. І. Структурні складові характеристики життєвого шляху особистості. Збірник наукових праць інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К.: Талком, 2016. Т. 9. Вип. 9. С. 496-505.
48. Чеплаков С. О., Костюк Л. К. Військово-патріотичне виховання української молоді в сучасних умовах. Головний редактор, 2016, 96.
49. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. Соціальна психологія. 2009. № 4(36)/ С. 65–73.
50. Bardi, A., & Schwartz, S.H. (2003). Values and behavior: Strength and structure of relations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 1207- 1220.
51. Gärling, T., Fujii, S., Gärling, A., & Jakobsson, C. (2003). Moderating effects of social value orientation on determinants of pro environmental behavior intention. *Journal of Environmental Psychology*, 23, 1-9.
52. Higgins E. T. What is value? Where does it come from? A psychological perspective. In T. Brosch & D. Sander (Eds.), *Handbook of value: Perspectives from economics, neuroscience, philosophy, psychology and sociology* (pp. 43– 62). 2016.
53. Maximilian Etzel. Value orientation and external political efficacy: assessing the relationship between traditional values, progressive politics and political responsiveness. 2023.
54. Panchuk N. P. Valuable orientations as an indicator of student socialization in the process of professional training. *Problems of Modern Psychology*. 2017. Vol.: 38. Kamianets-Podilskyi: Aksioma. P. 314–324.
55. Rokeach M. *Beliefs, Attitudes, and Values*. San Francisco, Josey-Bass Co, 1972. 214 p.
56. Shcherbakova, N. (2017). Transformation of value orientations of modern Ukrainian youth: Socio-philosophical analysis. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University.
57. Zehetner A. Value orientations of students in Austria and Ukraine: Implications for Leadership / A. Zehetner, T. Lepeyko, T. Blyznyuk // Cross-

Cultural Business Conference, 12th-13th May 2022. University of Applied Sciences
Upper Austria, Steyr Campus, 2022.